

Příběhy bezpráví

Holocaust

Metodická příručka

2. aktualizované vydání

JEDEN SVĚT NA ŠKOLÁCH

Člověk v tísní, o. p. s.

Šafaříkova 24, 120 00 Praha 2

www.jsns.cz

Editorka:

Kateřina Suchá, Klára Bílková

Kolektiv autorů:

Koncept sady: Karel Strachota, Ludmila Součková,

Aktivita: Ilona Horáčková, Jitka Hudečková, Zdeňka Juklová, Kateřina Suchá, Stanislav Švejcár,
Vendula Burdová, Michaela Drápalová

Historický úvod: Josef Märc, Roman Ferstl

Odborný garant: Roman Ferstl

Archivní dokumenty:

Muzeum romské kultury Brno, www.holocaust.cz, Fotoarchiv Židovského muzea v Praze,
archiv Martina Glase, Památník Terezín

Jazyková úprava: Pavla Kučerová, Lenka Kilian

Grafická úprava: >o< mowshe

2. aktualizované vydání

Rok vydání: 2025

ISBN: 978-80-7591-105-6 978-80-7591-106-3

© Člověk v tísní, o. p. s.

Všechna práva vyhrazena

Příběhy bezpráví – Holocaust

Metodická příručka

Pradědečkovo číslo

Amy Schatz / Spojené státy / 2018 / 19 min.

Ó, ty černý ptáčku

Břetislav Rychlík / ČR / 1997 / 59 min.

Sedm světél

Olga Sommerová / ČR / 2008 / 57 min.

O zlém snu

Pavel Štingl / ČR / 2000 / 49 min.

Hitler, Stalin a já

Helena Třeštíková / ČR / 2001 / 56 min.

PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ – HOLOCAUST	
JEDEN SVĚT NA ŠKOLÁCH	
OBSAH	

ÚVOD	5
HISTORICKÝ ÚVOD K TEMATU HOLOCAUST	6
MAPA NACISTICKÝCH KONCENTRAČNÍCH TÁBORŮ A GHETT	18
SOUHRN RAD A DOPORUČENÍ K VÝUCE HOLOCAUSTU	19
OBEZNÁ AKTIVITA K FILMŮM: JEDNO SLOVO	23
OBEZNÁ AKTIVITA K FILMŮM: POJMY – POCITY – OTÁZKY	25
OBEZNÁ AKTIVITA K FILMŮM: EMOCE NA PAPIŘE	27
OBEZNÁ AKTIVITA K FILMŮM: ČEMU SE DÁ JEN STĚŽÍ UVĚŘIT?	29
OBEZNÁ AKTIVITA K FILMŮM: HLEDÁNÍ OTÁZEK	30
PRADĚDEČKOVO ČÍSLO	32
Filmová synopse	32
Aktivita: Když zmizí jméno	33
Otázky a odpovědi	36
Ó, TY ČERNÝ PTÁČKU	40
Filmová synopse	40
Aktivita: Koleje do nebe	41
Aktivita: Žalující píseň	47
Otázky a odpovědi	50
Cvičení k filmu	53
SEDM SVĚTEL	54
Filmová synopse	54
Aktivita: Šest žen, šest citací	55
Aktivita: Kam směřovaly jejich kroky?	63
Otázky a odpovědi	65
Cvičení k filmu	67
O ZLÉM SNU	68
Filmová synopse	68
Aktivita: Nesmíš! Odevzdej!	69
Aktivita: Jeden den v koncentračním táboře	72
Otázky a odpovědi	78
Cvičení k filmu	80
HITLER, STALIN A JÁ	82
Filmová synopse	82
Aktivita: Jak se žilo	83
Otázky a odpovědi	86
Cvičení k filmu	88
SEZNAM POUŽITÝCH ARCHIVNÍCH MATERIÁLŮ A DOKUMENTŮ	89

Milí vyučující,

držíte v rukou jednu z metodických příruček projektu Příběhy bezpráví, kterou po patnácti letech vydáváme v nové, rozšířené podobě. K jejímu opětovnému vydání nás inspirovalo 80. výročí konce druhé světové války a osvobození vyhlazovacího tábora Osvětim, ale také potřeba neustále hledat cesty, jak toto náročné téma moderních dějin otevírat se žáky.

Metodická příručka **Příběhy bezpráví – Holocaust** přináší podrobné materiály k pěti dokumentárním snímkům o československých dějinách, které jsou dostupné na portálu **jsns.cz**. Dokumentární film, založený na autentických vzpomínkách pamětníků, dokáže u žáků vyvolat emoce, probudit zájem o historii vlastní země a pomoci jim snáze porozumět probíraným událostem.

Tato příručka je jedinečná tím, že propojuje filmová svědectví s konkrétními aktivitami a cvičeními. Nabízí inspiraci, jak učinit výuku o holocaustu srozumitelnou, přístupnou a zároveň podnětnou nejen v hodinách dějepisu, ale i v dalších předmětech.

Věříme, že příručka přispěje k rozvoji tolerantních postojů žáků a pomůže jim hlouběji porozumět historickému i lidskému kontextu židovského a romského holocaustu. Naším cílem je vést žáky k pochopení tématu, k nacházení souvislostí i k samostatnému kladení otázek a hledání odpovědí – protože jen tak lze uchovat paměť a posílit odpovědnost vůči budoucnosti.

Za tým Příběhů bezpráví

Aneta Kočíková, koordinátorka projektu

1. ŽIDÉ

— 1.1 DĚJINY ŽIDŮ OD POČÁTKŮ PO ŠOA

Starověk

Židé si vydobyli významné místo mezi národy orientálního starověku a kolem roku 1000 před naším letopočtem založili svůj stát. Od ostatních starověkých národů se odlišovali vírou v jednoho boha (monoteismus). Židovské náboženské představy, mýty i historie jsou sepsány v Tóře (ve Starém zákoně). Důležitá dějinná křižovatka Předního východu vedla posléze k rozdělení a oslabování židovského státu a dlouholetému stýkání a potýkání židovského národa s národy okolními (Egyptané, Asyřané, Babyloňané, Řekové...). Definitivní **zánik židovského státu** měli na svědomí Římané během prvního a druhého století našeho letopočtu.

Diaspora

Po porážce se Židé rozešli do celého tehdy známého světa (tzv. rozptýlení – **diaspora**). Mnozí Židé se dostali také do Evropy, kde vytvořili dvě jazykově i kulturně odlišné skupiny – sefardskou (na území Pyrenejského poloostrova, hovořící románským jazykem zvaným ladino) a aškenázskou (především ve střední Evropě, hovořící germánským jazykem zvaným jidiš). Oba jazyky svědčí o postupné snaze přiblížit se prostředí, ve kterém židovská komunita žila. Pro náboženské účely byla nadále používána **hebrejšтина** a židovské osídlení tvořilo zpravidla uzavřenou jednotku. Židé si stále uchovávali svou víru – **judaismus**.

Středověk

Židé byli považováni za majetek panovníka, přesto se postavení židovské komunity během středověku zhoršovalo. Židé byli nuceni žít v omezeném prostoru (tzv. **ghetta**), nesměli vlastnit půdu a vykonávat některá povolání, nesměli se svobodně stýkat s křesťany a často museli nosit zvláštní označení. Významnou roli sehrál i křesťanský pohled na Židy jako na viníky smrti Ježíše Krista. Protižidovské nálady se stupňovaly především v době křížových výprav. Častým způsobem útlaču se staly tzv. **pogromy** – vpády do ghett, loupení, zabíjení, ničení. Židé byli vyháněni z měst, ale i ze země – západní Evropa byla v tomto směru často radikálnější, proto můžeme sledovat stěhování židovských komunit na východ – například po roce 1492 ze Španělska.

Novověk

I v dalších stoletích byli Židé utlačováni – například ještě v 18. století platila v Čechách nařízení, která omezovala počet židovských rodin, vymezovala místa, kde mohli Židé žít. Královna Marie Terezie dokonce nařídila Židům opustit Prahu, později však od tohoto příkazu upustila.

Od konce 18. století však docházelo pod vlivem myšlenek francouzské revoluce, osvícenství a liberalismu k postupnému osvobozování židovského obyvatelstva a jeho zrovnoprávnění – **emancipaci**. Ta probíhala souběžně s emancipací rolníků a později dalších skupin, například černochů, proletariátu či žen. Nejpozději ve druhé polovině 19. století se Židé stali ve většině evropských zemí rovnoprávnými občany. Ve stejné době se však objevila nová forma nepřátelství vůči Židům – **moderní antisemitismus** – založená na rasových teoriích, které považují Židy za méněcennou, ale také velmi nebezpečnou skupinu obyvatel. Moderní antisemitismus se šířil jako politické hnutí ze zemí, kde již byli Židé emancipováni a stále více se přizpůsobovali většinové společnosti, například z Německa. Vliv antisemitismu konce 19. století ilustrují například **Dreyfusova aféra** (ve Francii byl nespravedlivě obviněn židovský důstojník Dreyfuss z údajné špionáže ve prospěch Německa) a **Hilsnerova aféra** (v Čechách byl nespravedlivě obviněn a odsouzen Žid Leopold Hilsner, údajně zavraždil křesťanskou paní za účelem získání její krve). Na přelomu 19. a 20. století se protižidovské nálady projeví zejména v carském Rusku, kde také docházelo k rozsáhlým pogromům, kvůli nimž část židovského obyvatelstva utíkala do západní Evropy či do Ameriky. Zde také vznikly **Protokoly sionských mudrců**, podvržený „plán“ Židů, jak získat nadvládu nad světem.

Ve stejné době pod vlivem židovského nacionalismu a antisemitismu vznikla myšlenka **sionismu** – snaha Židů vytvořit vlastní stát. Na druhé straně se mnozí Židé (především v západní Evropě) začali přizpůsobovat moderním poměrům, ve kterých žili – zbavili se tradičního oblečení a zvyků, reformovali náboženské zvyky (někteří konvertovali ke křesťanství), používali místní jazyky. Tradiční židovské komunity zůstaly zejména v oblastech dnešního Polska a Ukrajiny.

Sionismus

Důležitým propagátorem tohoto hnutí se stal Theodor Herzl, a to především ve svém díle *Židovský stát*. Pokus o moderní řešení židovské otázky. Díky tomu je často označován jako zakladatel sionismu. Sionistické hnutí reagovalo na typické procesy druhé poloviny 19. století, zejména na migraci, nacionalismus, antisemitismus, emancipační tendence, industrializaci a kolonialismus/kolonizaci. Evropští Židé (zejména z Ruska) odcházeli tehdy nejen na Západ, ale stěhovali se také do Palestiny. Imigrace do Palestiny, později do státu Izrael, je nazývána alija. Příprava na ni (jazyková, ideová, pracovní) začala často již v Evropě, motivace k ní mohly být různé, zpravidla však vedla k proměně dosavadního životního stylu. Obyvatelstvo, které se stávalo evropským, spíše městským a industriálním, se „navracelo“ z diaspor (je otázkou, nakolik existovala, fungovala vzpomínka „na zaslíbenou zemi“, nakolik byla tato vzpomínka „reálná“) do Orientu a zemědělského způsobu práce a života (osidlovány byly nejprve spíše nehostinné a málo obydlené oblasti). Přistěhovalci přicházeli na území, kde většinu tvořilo muslimské obyvatelstvo a kde žili i křesťané.

Židovské a další osídlení v oblasti Palestiny

Rok	Muslimové	%	Křesťané	%	Židé	%
1800	246 000	89	22 000	9	7 000	2
1890	432 000	81	57 000	11	43 000	8
1914	525 000	76	70 000	10	94 000	14
1931	760 000	73	89 000	9	175 000	18
1947	1 181 000	60	143 000	7	630 000	23

Zdroj: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/>

Se vzrůstajícím počtem židovských přistěhovalců začínaly vznikat konflikty mezi oběma dominantními etniky (arabským a židovským), mezi islámem a judaismem. Obě strany si žily své životy poměrně odděleně, patrně jen zřídka docházelo ke smíšeným sňatkům. Přetrvávaly konflikty dlouhodobé povahy, ve kterých všechny zúčastněné strany (včetně „správců“ oblasti – Osmanské říše a po Velké válce Velké Británie) jen obtížně dodržovaly zásady fair play. Řešení konfliktů se dnes zdá v ještě větším nedohlednu než kdy dříve. Sionistické učení (výchova k sionismu, sionismem) bylo jedním ze základních trendů výchovy dětí a mládeže v terezínském ghettu.

Nacistická genocida Židů

Německo velmi silně poznamenala první světová válka. Adolf Hitler vytvořil nové vidění světa, **nacionální socialismus**, jehož významnou součástí se stal také **antisemitismus**. V Hitlerově (nacistickém) pojetí se stali Židé univerzálními viníky. Židé byli údajně vinni, že Německo prohrálo válku a podepsalo potupný mír, protože představovali komunistické nebezpečí a protože byli symbolem imperialismu a zbohatlé buržoazie. Otázkou je, nakolik obdobná propaganda zapůsobila na německou veřejnost (nakolik německá veřejnost negativní vztah k Židům sdílela), či zda pro ni byly přitažlivé jiné Hitlerovy sliby – sociální, nacionální, hospodářské. Každopádně Hitlerova pozice i kvůli velké hospodářské krizi sílila a Německá nacionálně-socialistická strana pracujících (nacisté, NSDAP) tak obhájila v obou parlamentních volbách roku 1932 největší počet křesel. Hitler byl v roce 1933 jmenován říšským kancléřem.

Antisemitismus se stal jedním z klíčových bodů Hitlerova programu – obraz Žida jako nepřítel německého státu byl významnou součástí nacistické propagandy (plakáty, antisemitské čítanky pro děti, karikatury) a zároveň nacisté usilovali o „řešení židovské otázky“ v praxi. Nacisté v Německu bez výraznějšího odporu německé veřejnosti, podobně jako později v okupovaných územích, zbavovali Židy jejich rovnocenného postavení ve společnosti, majetku, osobní svobody a dalších jistot. Po začátku druhé světové války přistoupili k jejich deportaci do ghatt a koncentračních táborů a nakonec k systematickému vyvražďování. Samotní nacisté tuto genocidu často eufemisticky nazývali „konečné řešení židovské otázky“.

Průběh genocidy Židů lze zhruba rozdělit do následujících fází:

Evidence a definice Židů

Předpokladem pro uplatňování diskriminačních nařízení byla definice „Žida“. Podle norimberských zákonů z roku 1935 byl za Žida považován ten, kdo měl nejméně tři prarodiče židovského vyznání (sám mohl být i jiného náboženského vyznání). Zároveň nacisté vytvořili i kategorie „míšenců“, lidí, kteří pocházeli ze „smíšených“ manželství. Definice Žida v nacistickém Německu – založená na náboženství a nikoli měření rasových znaků – byla také názorným dokladem nemožnosti praktického uplatnění „rasové vědy“. Norimberské zákony vytvořily z téměř půl milionu německých Židů obyvatele druhého řádu. Židé byli donuceni se přihlásit a byli přísně evidováni. Později, na konferenci ve Wannsee, jež se týkala organizace deportací, nacisté odhadli počet všech evropských Židů, kteří měli být zavražděni, na více než 11 milionů.

Diskriminace

Nacisté se již od počátku své vlády snažili omezit lidská práva Židů a židovské komunity. Židé nesměli vykonávat určitá povolání, případně je mohli provozovat jen v rámci židovské komunity – například lékaři. Bylo omezeno jejich soukromé vlastnictví, nesměli vlastnit některé předměty, používat dopravní prostředky a byla omezena svoboda pohybu. Židé tak **byli vytlačeni na sociální a ekonomický okraj společnosti**, mizeli z center společenského života, měst a sdělovacích prostředků. Židé ztratili nárok na vlastní identitu (všichni němečtí Židé mužského pohlaví museli přijmout ke svému jménu označení Israel, všechny německé židovské ženy Sara) i nárok na normální existenci. Za významný mezník antisemitských opatření bylo chápáno označení Židů – nejběžnějším symbolem byla žlutá šesticípá hvězda s nápisem „Jude“ (**Žid**), kterou měli nosit Židé od šesti let na levé straně prsou, polští Židé nosili na rukávu bílou pásku s modrou Davidovou hvězdou.

Koncentrace a deportace

Vylučování Židů ze společnosti směřovalo k jejich soustředění ve zvláštních oblastech či ghettech. Po útoku na Polsko a začátku druhé světové války v roce 1939 nařídili nacisté shromáždění polských Židů **v ghettech**. Ta měla být zřizována poblíž železničních uzlů a měla sloužit pouze jako přechodné řešení před deportací. Zejména v ghettech v Polsku a Pobaltí vedly nesnesitelné životní podmínky (hlad, špína, přelidněnost, nemoci, zima) k úmrtnosti nevídaných rozměrů. Po okupaci Polska se nacisté také pokusili na Lublinsku vytvořit zvláštní rezervaci pro Židy, po několika transportech českých a rakouských Židů však od tohoto plánu upustili.

Likvidace

Na otázku, kdy přesně a jak se vedení nacistického Německa rozhodlo evropské Židy fyzicky zlikvidovat, neexistuje jednoznačná odpověď. Zprvu se zdálo, že se Hitler přes všechny radikální proklamace spokojí s vyhnáním Židů z Německa. Až do roku 1941 nacisté podporovali vystěhování Židů a aktivně je vyháněli. V roce 1940 krátce uvažovali o vystěhování všech Židů na Madagaskar. Teprve příprava válečného tažení proti Sovětskému svazu vedla k rozhodnutí o systematickém vyvražďování. Komunismus byl nacisty vnímán jako důsledek světového židovského spiknutí, a proto nebyla válka na východě obyčejným konfliktem, ale konfliktem rasovým. Bezprostředně po útoku na Sovětský svaz zahájili nacisté jak vyvražďování Židů na okupovaných sovětských územích, tak i systematickou genocidu Židů ve zbytku Evropy. Vyvražďování probíhalo dvojí formou. Na

dobytém území Sovětského svazu byli Židé (a další skupiny obyvatel) likvidováni přímo na místě, často ne daleko původního bydliště. Židé, kteří tvořili až 90 % obětí, byli zpravidla postříleni zvláštními jednotkami Einsatzgruppen, SS, gestapa, oddíly policie, pomocnými jednotkami z řad místního obyvatelstva a poté byli pohřbeni v masových hrobech. V roce 1943 došlo k pokusu většinu dokladů o těchto masakrech zamaskovat, masové hroby byly odkryty a mrtvolky spáleny. Z tohoto důvodu není možné přesně vyčíslit počet obětí, počet zabitých sovětských Židů se odhaduje v rozmezí 900 tisíc až 1,25 milionu.

Židé žijící mimo Sovětský svaz a Polsko byli, mj. kvůli utajení před civilním obyvatelstvem, odvázeni pod záminkou pracovního nasazení na východ, kde nacisté vytvořili **vyhlazovací tábory**, ve kterých byli Židé (ale také Romové, sovětské váleční zajatci aj.) likvidováni. Ihned po příjezdu do vyhlazovacích středisek byla většinou zavražděna většina deportovaných. Ostatní – určená na práci – časem podléhali nesnesitelným podmínkám (namáhavá práce, nedostatek vody, potravin, spánku, hygienických prostředků, nevhodné ošacení a obutí) a nelidskému zacházení ze strany dozorců.

Vražděným nástrojem byly zejména **plynové komory**, neprodyšně uzavřené místnosti, kam byli lidé často pod záminkou sprchování nahnáni. Do některých byl vháněn jedovatý plyn vytvářený spalovacími motory, do jiných byly otvorem ve stropě vhozeny tablety cyklonu B, ze kterého se začal uvolňovat působením tepla kyanid. Během několika minut tak mohly být zavražděny tisíce lidí. V některých táborech byly k zabíjení používány **nákladní automobily s uzavřenou korbou**, do které byly vháněny výfukové plyny. Smutně proslulým symbolem těchto zařízení se stal tábor Osvětim (německy Auschwitz). Ten byl na jedné straně koncentračním táborem likvidačním (fungovalo zde několik plynových komor), na druhé straně také táborem pracovním (statisíce vězňů zde vykonávaly práce pro německý průmysl).

Většinou se hovoří o 6 milionech obětí šoa (údaj uvedl při soudním procesu po válce Adolf Eichmann, který organizoval deportace Židů do ghetta a táborů). Toto číslo ovšem neodpovídá zcela přesně historickému bádání. Odhaduje se, že **během nacistické genocidy bylo zavražděno 5,1–5,8 milionu Židů**. Většina z nich zahynula v likvidačních táborech, asi čtvrtina byla zastřelena německými jednotkami a místními pomocnými sbory, více než desetina zemřela v ghettech a při transportech.

Emigrace jako způsob záchrany

Je otázkou, zda se Židé mohli výše zmíněné mašinerii vyhnout. Věděli, co je čeká, a mohli před pronásledováním utéct? Možnosti **emigrace** byly velmi omezené a v průběhu let čím dále komplikovanější. Nacistické orgány sice vystěhovalectví Židů podporovaly, ale neustále jej ztěžovaly tím, že židovské uprchlíky ožebračovaly. Úměrně nárůstu pronásledování Židů v Německu a dalších zemích klesal ale počet zemí, které byly ochotny židovské uprchlíky přijímat. Zejména po „anšlusu“ Rakouska v březnu 1938 zavřely ostatní evropské země, včetně Československa, své hranice a židovské uprchlíky přijímaly pouze ve výjimečných případech. Přestože se v červnu 1938 uskutečnila z podnětu amerického prezidenta Roosevelta konference, jejímž cílem bylo řešit židovské vystěhovalectví, většina zemí se k přijetí židovských uprchlíků postavila velmi neochotně. Zatímco Spojené státy stále dodržovaly systém kvót určující maximální roční počet přistěhovalců z jednotlivých zemí, omezila Velká Británie počet židovských přistěhovalců do Palestiny. Výjimkou, jež potvrzovala pravidlo, bylo přijetí zhruba deseti tisíc dětí z Německa, Rakouska a Československa ve Velké Británii. Od začátku druhé světové války bylo stále obtížnější získávat víza a následně se i do – často velmi vzdálených zemí, například v Latinské Americe – dostat. I z tohoto důvodu byla pro mnohé poslední šancí ilegální imigrace do Palestiny. Skupiny Židů ze střední Evropy se plavily po Dunaji (který platil jako mezinárodní voda) až k Černému moři a odtud – za velké nejistoty a na lodích, jež často nebyly vhodné pro plavbu po moři – do Palestiny. Z československých Židů, kterým se podařilo před nacisty uprchnout, se mnozí připojili k československé zahraniční armádě a bojovali za osvobození Československa.

— 1.2 VZNIK NOVODOBÉHO STÁTU IZRAEL

V listopadu 1947 rozhodla Rada OSN o rozdělení britského území v Palestině na dvě oblasti – židovskou a arabskou. V té době bylo již zřejmé, že veškerá britská řešení pro tuto oblast selhávají. Britové se tak rozhodli Palestinu k počátku srpna 1948 opustit. Britské rozhodnutí však klid oblasti nepřineslo. Mezi Araby a Židy se prohlubovaly konflikty, které měly leckdy charakter teroristických akcí, často se však blížily skutečným válečným bojům a postihovaly i stále ještě přítomné Brity. **14. května 1948** byl vyhlášen **samostatný židovský stát Izrael**. Arabové s řešením OSN nesouhlasili, a proto vypukla první arabsko-židovská válka. Poněkud překvapivě, možná i díky dodávkám zbraní z Československa, zvítězili Židé, a moderní stát Izrael obhájil svou existenci. Jeho vznik se často zjednodušeně dává do příčinných souvislostí s šoa. Mnohem důležitější pro vznik Izraele však byl „budovatelský“ sionistický program dlouholeté židovské emigrace, židovské protibritské hnutí na palestinském území a situace ostatního evropského židovského obyvatelstva, které mělo eminentní zájem opustit Evropu. Klíčovým byl samozřejmě postoj tehdejších supervelmocí – USA i SSSR –, které (ačkoliv každá z jiných důvodů a s jiným očekáváním) podpořily vznik samostatného státu.

— 1.3 VÝZNAMNÉ UDÁLOSTI V HISTORII ŠOA

Leden 1933 – jmenování Adolfa Hitlera kancléřem Německa

Do čela německého státu (tzv. Výmarská republika) byl jmenován **nový kancléř** (ministrský předseda) **Adolf Hitler**, představitel nejsilnější politické strany NSDAP. Pod jeho vedením se Německo proměnilo v totalitní diktaturu s nacistickou ideologií – Německá (Velkoněmecká) říše. Hitler soustředil veškerou moc ve svých rukou a stal se Führerem (vůdcem). Došlo k rušení politických stran, ochromení parlamentu, vytvoření koncentračních táborů pro skutečné i domnělé nepřátele. Následovaly první útoky na židovské obyvatelstvo (bojkot židovských obchodů, zákaz zastávat některé úřady, vykonávat určitá povolání aj.).

Září 1935 – vyhlášení norimberských zákonů

V nacistickém Německu byly vyhlášeny tzv. norimberské zákony, rasisticky orientované zákony na „ochranu německé cti a krve“. Na základě rasové teorie vymezovaly pojem Žid. Lidé, kteří spadali pod toto označení, se stali občany druhé kategorie – ztratili volební právo, byl jim znemožněn sňatek s „árijci“ aj.¹

Listopad 1938 – „křišťálová noc“

Pod záminkou odplaty za zavraždění nacistického diplomata v Paříži židovským mladíkem proběhl v Německu (včetně již tehdy připojeného Rakouska a Sudet) státem organizovaný pogrom zaměřený proti synagogám a židovským obchodům, zvaný křišťálová noc. Název „křišťálová noc“, který zlehčuje hrůzu protižidovského násilí, snad zavedli sami nacisté, údajně podle skla z rozbitých výloh a oken židovských obchodů, domů, synagog. Židé byli šikanováni, zabíjeni (podle odhadů asi 100–500 lidí), deportováni do koncentračních táborů (cca 30 tisíc lidí).²

Podzim 1939

Německo porazilo v bleskové válce Polsko a získalo území, v němž žilo přes 2 miliony Židů. Přes 1 milion polských Židů pak žilo na území anektovaném Sovětským svazem (SSSR je na základě předválečné smlouvy s Německem vojensky obsadil a připojil ke svému území). Němci vydali na obsazeném území výnosy proti židovskému obyvatelstvu – zavedli pracovní povinnost, povinné označení, zákaz změny místa pobytu apod. Začali vytvářet ghetta (největší byla ve Varšavě, Lodži a Krakově), do nichž byla deportována drtivá většina polské židovské populace, ale i Židé a další vězni například z Čech a Rakouska.

Březen 1941 – vybudování koncentračního tábora Osvětim-Březinka

Říšský vůdce SS Heinrich Himmler rozhodl o vybudování koncentračního tábora **Osvětim-Březinka** (Auschwitz II. – Birkenau). Koncentrační tábor Osvětim I. existoval již od poloviny roku 1940. Nacisté zde vybudovali největší nacistické vyvražďovací středisko, kde v září 1941 došlo k prvnímu zplynování (oběťmi byli největší váleční zajatci). V Osvětimi bylo postupně zavražděno asi 1 milion Židů, 75 tisíc Poláků, přes 20 tisíc Romů a další vězni.³ Vybudování tábora v Březince souviselo s otvíráním dalších vyhlazovacích táborů, jež vznikaly od začátku roku 1942.

Léto 1941 – útok Německa na Sovětský svaz

V létě 1941 proběhl překvapivý a zpočátku velmi úspěšný nacistický útok na Sovětský svaz. Totální válka, jejímž cílem bylo úplné zničení nepřítele a jejíž tíhu neslo civilní obyvatelstvo okupovaných území, byla provázena tažením proti komunistickým politickým komisařům a Židům. Na dobytém území působily speciální jednotky Einsatzgruppen (doslova: „jednotky nasazení“), jejichž cílem bylo vyhledávat, shromažďovat a také likvidovat židovské obyvatelstvo, partyzány a další skupiny. Byly podporovány jednotkami SS, německou armádou, policií a místními milicemi. Většina židovských obětí byla zastřelena z těsné blízkosti a pohřbena v hromadných hrobech. Například v září 1941 bylo na místě zvaném Babí Jar povražděno na 33 tisíc Židů z Kyjeva a okolí. Celkový počet takto zmasakrovaných se dá jen stěží odhadnout, badatelé odhadují počet zavražděných na území Sovětského svazu na 1,25 milionu Židů a stovky tisíc dalších obětí.⁴

Listopad 1941 – zprovoznění ghetta Terezín

V listopadu 1941 dorazil do Terezína první transport židovských vězňů. Terezín byl původně shromažďovacím ghettem pro Židy z protektorátu. Postupně se však jeho účel rozšiřoval na decimační (nevhodné podmínky vedly k ohromné úmrtnosti), tranzitní (Židé byli z Terezína dál transportováni na východ) a propagandistický (Terezín měl být světu představován jako „vzorové“ místo nacistického zacházení se Židy). Kromě českých a moravských Židů sem byli deportováni vězni z Německa, Rakouska, Nizozemska, Dánska, Slovenska a Maďarska.⁵

Prosinec 1941 – jaro 1942 – další vyhlazovací tábory v provozu

Byla zahájena činnost čistě vyhlazovacích táborů v Chelmnu, Belzecu, Sobiboru a Treblince. V těchto zařízeních byli vězni během několika minut téměř bez selekce likvidováni. Z příchozích transportů bylo vybráno jen několik málo jedinců, určených pro práci v táborech. V provozu byly do podzimu 1943, kdy se nacisté pokusili – i kvůli vzpourám vězňů v Treblince a Sobiboru – veškeré stopy o těchto zařízeních zhladit.⁶

Leden 1942 – Konference ve Wannsee

Pod vedením zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha se sešla schůzka představitelů různých částí nacistické správy. Cílem tohoto setkání bylo rozpracovat technické a organizační detaily k zajištění úspěšnosti „konečného řešení“, zejména deportací Židů ze střední a západní Evropy.⁷

1942–1944 – masové deportace Židů do Osvětimi

Na jaře 1942 začaly postupné masové deportace Židů z různých částí Evropy, například ze Slovenska, Nizozemska, Francie, Řecka, Belgie, Itálie aj., do Osvětimi. V říjnu 1943 se většině dánských Židů podařilo utéct do neutrálního Švédska. Poslední oblastí, odkud byli deportováni Židé do Osvětimi, bylo Maďarsko. Po okupaci Maďarska na jaře 1944 Němci nechali během několika málo měsíců značnou část početného a do té doby relativně chráněného maďarského židovského obyvatelstva vyvraždit. Významnou roli v genocidě maďarských Židů sehráli také maďarští fašisté.⁸

Duben 1943 – povstání ve varšavském ghettu

Varšava byla jedním z největších center židovské populace v předválečné Evropě. Varšavské ghetto bylo zřízeno na podzim 1940. V nesnesitelných podmínkách zde zhruba na 4 % rozlohy města přežívala a postupně umí-

rala jedna třetina varšavského obyvatelstva. Od července do září 1942 probíhaly hromadné deportace přibližně 5000 lidí denně do Treblinky. V ghettu zůstalo z původních 450 tisíc 60 tisíc lidí. Když byly v lednu 1943 transporty obnoveny, vyzvala Židovská bojová organizace k odporu. Ten byl pro nacisty velkým překvapením, a tak transporty opět ustaly. V dubnu 1943 vtrhli nacisté a jejich pomahači do ghetta, aby jej definitivně zlikvidovali. Narazili na měsíc trvající odpor židovských bojovníků, kteří však neměli dostatek zbraní, potravin ani pomoci zvenčí. Ghetto bylo nakonec srovnáno se zemí. Jeho obyvatelé byli postříleni, deportováni do Treblinky nebo Lublinu.⁹

1944–1945 – pochody smrti

S koncem války se nacisté rozhodli zahladit stopy po koncentračních táborech. Byla likvidována zařízení, krematoria, písemnosti. Vězni byli vyhnáni na tzv. pochody smrti nebo transportováni vlaky do míst, která byla ještě „bezpečně“ v nacistických rukou. Mnozí vězni zemřeli vyčerpáním, hladem, mrazem nebo byli zavražděni. Předpokládá se, že z Osvětimi jich takto bylo odvedeno na 60 tisíc.

Leden 1945 – osvobození Osvětimi

Sovětsí vojáci osvobodili Osvětim 27. ledna 1945 (27. leden je dnes Mezinárodním dnem obětí holocaustu). Na místě našli jen několik tisíc vězňů, kteří nebyli schopni chůze, a proto nebyli vyhnáni na pochody smrti, zničené plynové komory a ve skladištích tuny lidských vlasů, obuvi, statisíce mužských a ženských šatů a dalších věcí, připomínajících ty, kteří zemřeli.

2. ROMOVÉ

— 2.1 ROMSKÝ HOLOCAUST

Někteří historikové oddělují postup nacistů vůči Židům a vůči Romům. Tento přístup nezmenšuje míru utrpení jedné či druhé skupiny, ale je snahou o co „nejpropracovanější porovnání obou vyvražďování“. Na druhé straně existují názory, že nacistický holocaust byl namířen vůči třem skupinám – Židům, Romům a zdravotně (jak fyzicky, tak především psychicky) postiženým Němcům (program tzv. eutanazie).

Romové byli součástí árijské rasy, přesto byli v nacistickém Německu pronásledováni v podstatě od nástupu nacistů k moci. První opatření se týkalo Romů a Němců černé barvy pleti, kteří měli být sterilizováni. Romové byli jako asociální zavíráni do koncentračních táborů (například Dachau, Sachsenhausen), byly zakázány sňatky mezi Němci a Romy, romské děti nesměly navštěvovat školy.

Protože nacisté potřebovali nějakým způsobem doložit „objektivitu“ opatření vůči Romům, byli Romové označeni za asijské árijce nižšího typu, kteří se mísili s nejnižšími vrstvami Evropanů (i německá populace byla dělena do rasově různě hodnotných skupin), a stali se z nich „**dědičně asociální zločinci**“. Byl vytvořen Výzkumný ústav pro rasovou hygienu a populační biologii při Říšském ministerstvu zdravotnictví, který roztřídil dvě třetiny z 30 tisíc německých „Cikánů“ podle „rasy“: čistí Cikáni – cca 5 %, víc Cikán než Němec – cca 35 %, míšenec – cca 17 %, víc Němec než Cikán – cca 17 %, nejistí – cca 12 %, Němci vedoucí cikánský způsob života – cca 14 %.

Pro nacisty bylo velmi důležité, aby „řešení cikánské otázky“ bylo v souladu s rasovými principy. Také proto se i uvnitř nacistického vedení objevovala velmi protichůdná stanoviska ve vztahu k Romům – od návrhů jejich likvidace až k názorům, že jim může být umožněno vést tradiční kočovný život. Paradoxně (na rozdíl od přístupu k Židům) tak velmi často nejtvrdší nacistická opatření dopadla na romské míšence.

Romská genocida se do povědomí veřejnosti dostala až v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století, v našem prostředí až po pádu komunismu. Podle posledních výzkumů přišlo o život 150 tisíc Romů, podle některých badatelů až 250 tisíc, či dokonce 500 tisíc Romů.

— 2.2 SITUACE ROMŮ V NĚKTERÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH

Německá říše (včetně území Rakouska a Sudet)

Přes určité rozdíly v pohlížení na kočovné a usedlé Romy byli od roku 1940 Romové transportováni do ghatt, později do koncentračního tábora Osvětim-Březinka (zvláštní oddělení – tzv. cikánský tábor B II e). Paradoxní je, že romští vojáci mohli sloužit v německé armádě až do února 1941. Přes určitá privilegia postihla v koncentračním táboře Romy ohromná „přirozená“ úmrtnost, mnozí také byli zplynováni. Odhaduje se, že zahynulo na 15 tisíc osob, většina ostatní romské populace byla sterilizována.

Protektorát Čechy a Morava

Nařízení protektorátní vlády a postupné přijímání nacistických zákonů vedly k vystupňování protiromských opatření, která měla bývalá Československá republika uzákoněná již od roku 1927. Tragicky proslulými se staly tzv. cikánské tábory CT I v Letech u Písku a CT II v Hodoníně u Kunštátu, které byly zřízeny od srpna 1942 pro „Cikány, cikánské míšence a osoby potulující se po cikánském způsobu“. Tyto tábory sice byly pod českou správou, ale poměry, které v nich panovaly, byly srovnatelné s nacistickými koncentračními tábory (přelidněnost, šikana, nesnesitelné hygienické podmínky, špatné zásobování, nedostatečná zdravotní péče). Na základě výnosu H. Himmlera byli nakonec i čeští Romové od března 1943 do ledna 1944 deportováni do Osvětimi, případně jiných koncentračních táborů. Z asi 5000 transportovaných přežilo jen 500 českomoravských Romů. Výrazný český podíl na holocaustu Romů zosobňují především sadističtí velitelé koncentračních táborů v Letech a Hodoníně u Kunštátu – Josef Janovský a Štěpán Blahynka.

Území bývalé Jugoslávie

V okupovaném Srbsku byli Romové umístěni ve sběrných táborech, velmi často byli také zastřeleni v rámci odvetných opatření proti partyzánům, v Chorvatsku byli likvidováni společně se Srby a Židy místní ustašovskou vládou. Podle odhadů bylo na území bývalé Jugoslávie zavražděno 25–50 tisíc Romů. V Bosně byli místní Romové muslimského vyznání chráněni místními náboženskými představiteli.

Slovensko a Maďarsko

Na Slovensku a v Maďarsku byli Romové likvidováni až v závěru války především německými okupačními jednotkami. Do té doby našli někteří z uprchlých českých Romů na Slovensku poměrně bezpečný azyl, samozřejmě přes určitá omezení – pracovní přidělení, pracovní tábory, vymezená místa pro pobyt, zákazy vstupu na některá místa apod.

Polsko

V Polsku bylo romské obyvatelstvo soustředěno do ghatt a koncentračních táborů – počet jejich obětí je odhadován na 8–13 tisíc. Velké rozmezí je dáno i tím, že neznáme počet Romů, kteří v Polsku, ale i jinde v Evropě žili před válkou.

Sovětský svaz

Přístup k Romům na území Sovětského svazu byl závislý na místních podmínkách, čase, ale také na jednotlivých jednotkách Einsatzgruppen a rozdílu mezi usedlými a kočovnými Romy.¹⁰

3. ZÁVĚREM

Pochopení problematiky holocaustu v první řadě vyžaduje kladení si otázek – optimální je, pokud je žáci přinášejí do výuky sami, případně je můžete inspirovat následujícími otázkami:

Proč byla většina Němců ochotna podílet se na likvidaci židovského obyvatelstva a dalších skupin?

Jakou roli v tom hrál strach, antisemitismus, nacistická byrokracie, poslušnost, přesvědčení?

Jakou roli sehrály v historii holocaustu národy, které si nacisté později porobili?

Co mohlo vést k záchraně Židů, Romů a ostatních skupin, kdo je mohl zachránit?

Jaké důvody vedly k tomu, že holocaust měl v jednotlivých evropských zemích různý průběh?

Proč byla většina dánských nebo bulharských Židů během války zachráněna?

Proč počet židovských obětí z Francie a Čech a Moravy byl zhruba stejný, přestože francouzská předválečná židovská komunita byla až třikrát větší?

Na holocaust je nutno pohlížet z lidského úhlu pohledu – lidé se při takových událostech zpravidla dělí do tří širou definovaných skupin – pachatelé, oběti, přihlížející.

Jaké vztahy byly mezi kategoriemi obětí, pachatelů, přihlížejících?

Jaké důvody vedly některé lidi k tomu, riskovat životy své a svých blízkých a stát se zachránci?

Toto stručné historické shrnutí bylo napsáno s cílem dát českým učitelům a jejich žákům faktografický přehled k filmům, které budou sledovat. Rozhodně není tím nejdůležitějším. Pokouší se sice vysvětlit základní pojmy, sestavit přehled klíčových událostí, ale poukazuje také na mnohé problémy a naznačuje některé z otázek, které nás při zkoumání této problematiky napadají nebo napadnou. A v tom by mělo být základní poslání celého projektu, přemýšlet a mluvit o minulých událostech a o jejich dopadu na nás.

Josef Márc, učitel a historik

Roman Ferstl, učitel a historik

Šoa/holocaust

Kromě literatury zmíněné v textu vycházíme především z dlouhodobých zkušeností ze spolupráce s Památníkem Terezín, z francouzského pojetí chápání šoa (Yves Ternon, pojetí pařížského Památníku šoa – Memorial de la Shoah) a ze setkání s Jehudou Bauerem a jeho knihami.

Francouzský vliv se projevil také v užívání termínu šoa – hebrejsky **zničení**, kterým v textu označujeme vyhlazení Židů a jenž významově odpovídá skutečnosti lépe než v Čechách běžněji užívaný termín **holocaust – zápalná oběť** (z řečtiny).

4. ZDROJE

1 Hilberg, R.: *Pachatelé, oběti a diváci. Židovská katastrofa 1933–1945*. Argo, Praha 2002.

2 Gilbert, M.: *Křišťálová noc. Předehra záhuby*. BB art, Praha 2007.

<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/pres/kristalovanoc70/kristalovanoc70>

3 Dworková, D., Pelt, R. J. van: *Osvětim. Od roku 1270 do současnosti*. Argo, Praha 2006.

Kraus, O., Kulka, E.: *Továrna na smrt. Orbis, Praha 1956. IV. vydání*.

Vrba, R.: Utekl jsem z Osvětimi. Sefer, Praha 1998.

4 Browning, Ch. R.: Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“. Argo, Praha 2002.

Goldhagen, D. J.: Hitlerovi ochotní katani. NLN, Praha 1997.

5 Chládková, L.: Terezínské ghetto. Praha 2005.

<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/czech/terezin/terezin>

http://college.usc.edu/vhi/czech/terezin/Historie_ghetta_Terezin.pdf

http://college.usc.edu/vhi/czech/terezin/Terezinske_ghetto-Mapa.pdf

6 Arad, J.: Belzec, Sobibor, Treblinka. Vyhlašovací tábory akce Reinhard. BB art, Praha 2006.

Glazar, R.: Treblinka, slovo jak z dětské říkanky. Torst, Praha 1995.

<http://www.zchor.org/chelmno.htm>

7 Roseman, M.: Setkání ve vile u jezera. Dokořán, Praha 2003.

8 Kamenec, I.: Po stopách tragédie. Archa, Bratislava 1991.

Kamenec, I., Nižňanský, E., Hradská, K.: Holocaust na Slovensku I.–III. Nadace Milana Šimečku a ŽNO, Bratislava 2003.

Mlynářík, J.: Dějiny Židů na Slovensku. Academia, Praha 2005.

Pojar, M. (ed.): Stín šoa nad Evropou. Židovské muzeum v Praze, Praha 2002 (sborník přednášek).

9 Levin, A.: Pohár slz. Deník varšavského ghetta. Academia, Praha 2008.

http://www1.yadvashem.org/yv/en/education/languages/czech/lesson_plans/warsaw_stud

http://www1.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/warsaw_ghetto/organization.asp

10 Bauer, J.: Úvahy o holocaustu. Academia, Praha 2009.

Holocaust. Informační materiál pro učitele. Památník, Terezín 2005.

Nečas, C.: Holocaust českých Romů. Prostor, Praha 1999.

Romano džaniben. (Časopis, sborník romistických studií 2000–2008, obsah dostupný na www.dzaniben.cz.)

Ternon, Y.: Genocidy XX. století. Zločinný stát. Themis, Praha 1997.

Zimmermann, M.: Rassenutopie und Genozid. Christians, Hamburg 1996.

<http://www.fedorgal.cz/g-plus-g/romsky-holocaust/>

<http://www.holocaust.cz/cz2/education/units/herak>

<http://www.osi.hu/rpp/holocaust.html>

DOPORUČENÁ LITERATURA

— Šoa

Adler, H. G.: Terezín 1941–1945. Tvář nuceného společenství. Barrister & Principal, Praha 2007.

Bauer, J.: Úvahy o holocaustu. Academia, Praha 2009.

Bednařík, P.: Arizace české kinematografie. Karolinum, Praha 2003.

Bondyová, R.: Jakob Edelstein. Sefer, Praha 2001.

Brod, T., Kárný, M., Kárná, M. (ed.): Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau. Nadace Terezínská iniciativa, Melantrich, Praha 1994.

Browning, Ch. R.: Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a konečné řešení v Polsku. Argo, Praha 2002.

Dworková, D., van Pelt, R. J.: Osvětim. 1270 až současnost. Argo, Praha 2006.

- Elias, R.: *Naděje mi pomohla přežít. Sfinga*, Ostrava 1994.
- Franková, A.: *Zadní dům. Nový překlad Deníku. Triáda*, Praha 2019.
- Glazar, R.: *Treblinka, slovo jako z dětské říkanky. G plus G*, Praha 2007.
- Goldhagen, D. J.: *Hitlerovi ochotní katani. Lidové noviny*, Praha 1997.
- Hájková, A.: *Poslední ghetto. Všední život v Terezíně. Kalich*, Praha 2021.
- Hilberg, R.: *Pachatelé, oběti a diváci. Židovská katastrofa 1933–1945. Argo*, Praha 2003.
- Kamenec, I.: *Po stopách tragédie. Archa*, Bratislava 1991.
- Kárný, M.: „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice. Academia*, Praha 1991.
- Kárný, M. (ed.): *Terezínská pamětní kniha. Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy, 1941–1945, I., II. sv. Nadace Terezínská iniciativa, Melantrich*, Praha 1995.
- Krausová, D.: *Odložený život. Skutečný příběh osvětimské knihovnice. Ikar*, Praha 2018.
- Krejčová, H., Svobodová, J. (ed.): *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945. ÚSD AV ČR, Maxdorf*, Praha 1998.
- Krejčová, H., Svobodová, J., Hyndráková, A.: *Židé v protektorátu. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. ÚSD AV ČR, Maxdorf*, Praha 1997.
- Kryl, K.: *Osud vězňů terezínského ghettu v letech 1941–1944. Doplněk*, Brno 1999.
- Křížková, M. R., Kotouč, J., Ornest, Z.: *Je můj vlastní hradba ghett? Básně, prózy a kresba terezínských dětí. Aventinum*, Praha 1995.
- Kuklík, J., Gebhart, J.: *Druhá republika 1938–1939. Paseka*, Praha 2004.
- Kulka, E.: *Židé v československé Svobodově armádě. Naše vojsko*, Praha 1990.
- Kulka, E.: *Židé v československém vojsku na západě. Naše vojsko*, Praha 1992.
- Lagus, K., Polák, K.: *Město za mřížemi. Baset*, Praha 2006.
- Lipstadvová, D. E.: *Popírání holocaustu. Sílíci útok na pravdu a paměť. Paseka, Litomyšl* 2001.
- Pojar, M. (ed.): *Stín šoa nad Evropou. Sborník přednášek. Židovské muzeum v Praze*, Praha 2001.
- Pošová, K.: *Jsem, protože musím... Prostor*, Praha 2003.
- Rees, L.: *Holokaust. Nová historie. Euromedia Group*, Praha 2021.
- Roseman, M.: *Setkání ve vile u jezera. Konference ve Wannsee a konečné řešení židovské otázky. Dokořán*, Praha 2003.
- Seemann, R. (ed.): *Ghetto Litzmannstadt, 1941–1944. Dokumenty a výpovědi o životě českých židů v lodžském ghettu. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2000.
- Vrba, R.: *Utekl jsem z Osvětimi. Sefer*, Praha 1998.
- Zapruderová, A. (ed.): *Deník Rivky Lipszycové. Práh*, Praha 2016.

— Holocaust Romů

- Fedič, V. (ed.): *Východoslovenskí Rómovia počas II. svetovej vojny. Svedectvá pamätníkov. Redos, Humenné* 2001.
- Franz, P.: *Žít bez hořkosti. Příběh německé Sintky, která přežila holokaust. Kher*, Praha 2021.
- Fraser, A.: *Cikáni. NLN*, Praha 1998.
- Hauer, J.: *Mojí lidí. Kher*, Praha 2024.
- Holý, D., Nečas, C.: *Žalující píseň. O osudu Romů v nacistických koncentračních táborech. Prostor*, Brno 1993.
- Hübschmannová, M. (ed.): *Po Židoch Cigáni. Svědectví Romů ze Slovenska 1939–1945. 1. díl. Triáda*, Praha 2005.
- Kladivová, V.: *Konečná stanice Auschwitz-Birkenau. UP, Olomouc* 1994.
- Lacková, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Triáda*, Praha 2023.
- Ma bisteren. *Nezapomeňme. Historie cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu. Muzeum romské kultury*, Praha 1997.
- Nečas, C.: *Andrōda taboris. Tragédie protektorátních cikánských táborů v letech a v Hodoníně. MU, Brno* 1995.
- Nečas, C.: *Holocaust českých Romů. Prostor*, Praha 1999.
- Nečas, C.: *Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939–1945. UJEP, Brno* 1981.
- Nečas, C.: *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Matice moravská, Brno* 2005.
- Nečas, C.: *Romové v České republice včera a dnes. UP, Olomouc* 2002.

Smlsal, J.: *Holokaust a majetková perzekuce Romů v Protektorátu Čechy a Morava*. ÚSTR, Praha 2024.

Tancoš, J., Lužica, R.: *Zatratený a zabudnutý*. IRIS, Bratislava 2002.

Vagačová, I., Fotta, M. (eds.): *Rómovia a druhá svetová vojna*. Čítanka. Nadácia Milana Šimečku, Bratislava 2006.

— Literatura pro děti a mládež

Boyne, J.: *Chlapec v pruhovaném pyžamu*. BB art, Praha 2008.

Czerwinska-Rydel, A.: *Tajemství v láhvi. Příběh hrdinství Ireny Sendlerové*. Albatros, Praha 2023.

Dauvillier, L., Lizano, M.: *Dítě s hvězdičkou*. Albatros, Praha 2012.

Gruenbaum, M., Hasak-Lowy, T.: *Někde ještě svítí slunce. Dětství ve stínu holokaustu*. P3K, Praha 2017.

Hollidayová, L. (ed.): *Holocaust a válka očima dětí. Utajené deníky*. Prostor, Praha 1997.

Jacobson, S., Colón, E.: *Anne Franková – komiksový životopis*. Paseka, Praha a Litomyšl 2013.

Krugová, N.: *Heimat. Německé rodinné album*. Akropolis, Praha 2022.

Levine, K.: *Hanin kufřík. Příběh dívky, která se nevrátila*. Portál, Praha 2003.

Leyson, L.: *Chlapec na dřevěné bedně. Jak se nemožné stalo možným... na Schindlerově seznamu*. Fortuna Libri, Praha 2013.

Marcinkevičius, M.: *Kamínek*. Argo, Praha 2024.

Pressburger, Ch., Ginz, P.: *Deník mého bratra*. Trigon, Praha 2004.

Ranno, T.: *Tramvaj života. Lví kámen*, Srbsko 2025.

Sís, P.: *Nicky & Věra. Příběh Nicholase Wintona a jeho dětí*. Labyrint / Raketa, Praha 2021.

Spiegelman, A.: *Maus. Příběh očitého svědka*. Souborné vydání. Torst, Praha 2012.

Steele, P.: *Holokaust. Původ, události a příběhy mimořádné odvahy*. Dobrovský, Praha 2018.

Taikonová, S., Lundgrenová, G.: *Žofi Z-4515. Kher*, Praha 2022.

Tichý, F.: *Transport za věčnost*. Baobab, Praha 2017.

DOPORUČENÉ WEBOVÉ STRÁNKY

— České

<https://www.ehri.cz/>

www.holocaust.cz

www.jewishmuseum.cz

<https://memomap.cz/>

<http://www.nasinebocizi.cz/>

www.neztratitviru.net

www.rommuz.cz

www.terezinstudies.cz

<https://www.svedectviromu.cz/>

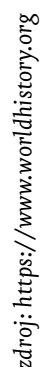
— Zahraniční

<https://www.het.org.uk/>

<https://holocausteducation.org.uk/>

www.ushmm.org

<https://www.yadvashem.org/>

SOUHRN RAD A DOPORUČENÍ K VÝUCE HOLOCAUSTU

1. Využijte příběhu – pamětníka, dokumentu, filmového příběhu. Je důležité, aby si žáci uvědomili individuální přístup zpracování minulosti (osobní paměti) a brali v potaz všechna rizika osobních vzpomínek (zapomínání, subjektivní selekce, vlastní interpretace minulosti aj.).

2. Můžete využít toho, že mnohá svědectví pocházejí od vrstevníků vašich žáků. Životní osudy dětí, které zažily holocaust v jejich věku, jim budou velmi blízké.

3. Nemluvte o osudech Židů a Romů jen v období holocaustu. Můžete je zasadit do historického kontextu, aby žáci znali situaci před holocaustem i po něm a byli schopni jeho vznik lépe pochopit.

4. Kromě obětí (přeživšími i zavražděnými) se můžete zabývat i přihlížejíci, zachránci, pachateli. Díky tomu si žáci udělají komplexní obraz o celé události.

5. Strukturujte historii holocaustu. Hledejte společně se svými žáky závažné otázky, na které se pokuste odpovědět (holocaust nebyl nevyhnutelný, ale v určitých momentech bylo velmi obtížné se z něj vymanit – to platí pro všechny zúčastněné). Téma holocaustu nabízí mnoho problematických bodů, které diskutují i renomovaní badatelé, například:

Byl holocaust jedinečný?

Můžeme jej vysvětlit?

Lze jej srovnávat s jinými genocidami?

Kdo, případně co bylo hlavní příčinou holocaustu?

Kdy padlo rozhodnutí, že nacistické pojetí konečného řešení bude mít právě takovouto podobu?

Jaké byly reakce samotných Židů?

Jak se ostatní svět dozvídal o holocaustu a jak mohl Židům a ostatním skupinám pomoci?

Nebojte se, že leckteré odpovědi na tyto otázky budou velmi skromné. Důležité je, abychom společně s našimi žáky utvářeli náš pohled na problematiku.

6. Využívejte badatelského přístupu žáků a nebojte se jim zadat k vypracování samostatně nebo v týmu projekt týkající se tohoto období novodobých dějin, například vyhledat osudy a místa v jejich okolí spjatá s holocaustem.

7. Propojte pohledy různých věd, různých přístupů, můžete spolupracovat s vyučujícími jiných předmětů. Holocaust není jen otázkou historie, proto doporučujeme mezioborový přístup. Vedle dějepisu tak může být probírán i v hodinách občanské nauky (teologické a etické otázky), jazyka a literatury (autobiografie, literární díla ztvárňující osudy obětí holocaustu), biologie (otázka rasové čistoty), výtvarného umění a hudby (vyjádření emocí, které holocaust v žácích vyvolává) apod.

8. Můžete se věnovat samostatně jednotlivým tématům týkajících se problematiky holocaustu:

dějiny Židů (ve 20. století),

dějiny druhé světové války,

dějiny antisemitismu,

dějiny šoa – pokus o obecnou interpretaci,

dějiny šoa – srovnání dějin ve vybrané oblasti (Čechy například s Polskem, Francií, Bulharskem, Dánskem...),

dějiny šoa – příběh Terezína,
pátrání po stopách židovských dějin v okolní lokalitě (paměť osob, míst, dokumentů),
dějiny Romů,
holocaust Romů.

9. Důsledně odlišujte historická fakta od morálního působení. Při výkladu holocaustu byste měli vždy vycházet z historie, snaha o morální ponaučení může vést k výraznému zjednodušení až zkomolení celé problematiky. Morální imperativ by tak neměl vycházet od učitele, ale z příběhu, od pamětníka nebo režiséra dokumentu.

10. Upozorněte žáky, že mnoho důkazů o holocaustu vytvořili sami nacisté (písemné dokumenty, fotografie nebo filmy). Taková svědectví je nutné uvádět v kontextu.

11. Důsledně rozlišujte minulost a současnost, vyvarujte se paušalizace. Zasaďte holocaust do historického kontextu (je nutné odlišit nacistické Německo od současného; uvědomit si, že ne všichni Němci souhlasili s genocidou Židů a jiných skupin a že antisemitismus je celosvětový jev).

12. Nelegitimizujte popírání minulosti. Nedovolte žákům, aby úmyslně překrucovali a zkreslovali historické důkazy, a vzbuzovali tak pochybnosti u ostatních.

13. Vyvarujte se jednoduchých odpovědí na složitou historii. Výklad nezjednodušujte, vždy jej podávejte v historickém kontextu, aby nedošlo k povrchnímu pochopení z hlediska vztahu dobro – zlo. Snažte se o maximální pochopení, ne o morální odsouzení.

14. Diskutujte s žáky o problematice holocaustu, ponechte jim dostatečný prostor pro pochopení situace, reflektujte jejich pocity, otázky, například:

Jaké kroky vedly nacisty k rozhodnutí vyvraždit Židy a další pronásledované skupiny? Kdo za to byl odpovědný?

Kdy se Židé mohli dostat z procesu „konečného řešení“?

Kdo jim mohl/měl pomoci?

Jaké bylo chování ostatních skupin obyvatelstva?

Jaké příběhy holocaustu se uchovaly v kolektivní paměti?

15. Mějte na paměti plusy i minusy různých informačních pramenů včetně těch na internetu. Pečlivě zvažujte historickou přesnost všech studijních materiálů. V mnoha společnostech rozšířený antisemitismus, homofobie a protiromská atmosféra se mohou projevit i ve vaší třídě. Při výběru výukových materiálů dejte pozor, abyste ukazováním nacistické propagandy a fotografií znázorňujících páchaná zvěrstva nevědomě neposílili negativní pohled na oběti. Cennou pomůckou pro studium a bádání může být pro vaše žáky také internet. Upozorněte je na to, že existuje mnoho napohled věrohodných stránek, které však píšou a podporují popírači holocaustu a antisemité. Pomozte jim rozeznat seriózní a faktické informační zdroje. Doporučujte internetové stránky, které jste předtím prověřili.

Inspirováno textem *Jak ve školách vyučovat holocaustu ze stránek organizace Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance, and Research*. Nyní přejmenována na *International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA)*, kráceno a upraveno pro české prostředí.

Celou verzi textu naleznete zde: <https://holocaustremembrance.com/wp-content/uploads/2023/08/Recommendations-for-Teaching-and-Learning-about-the-Holocaust-%E2%80%93-IHRA.pdf>

REFLEXE EMOCÍ

Reflexe je nedílnou součástí práce s filmem. Pokud chceme využít naplno potenciál, který práce s dokumentárním filmem nabízí, není možné ji vynechat.

- Reflexe zabere 5–60 min. podle toho, jakou metodu zvolíte.
- Využijte ověřené metody reflexe emocí, které jsou univerzálně použitelné (lze je využít po zhlédnutí jakéhokoliv filmu).
- Všechny metody reflexe vedou k umění diskuse.

V praxi se osvědčilo provést vždy po projekci metodu Jednoho slova. Je to dobrý start pro následné prohloubení sdílení pocitů. Zcela nezastupitelná je tato metoda v případě, že je film velmi emotivní a žáci bojují s dojetím nebo nejsou schopni cokoliv říct. Vhodné je Jedno slovo použít i v případě, že do konce hodiny už zbývá málo času – její provedení si totiž vyžádá jen několik minut.

Následující reflexivní aktivity jsou univerzálně použitelné u jakékoli z filmů, které jsou uvedené dále v příručce.

JEDNO SLOVO

CÍLE:

Žáci:

- reflektují své emoce a naučí se vyrovnat se s napětím, které mohou vyvolat

DĚLKA: 5–15 min.

POSTUP:

1. Žákům promítáme film.
2. Vyzveme žáky, aby postupně říkali jedno slovo, které nejlépe ilustruje jejich pocit, dojem nebo náladu z filmu.
3. Žáci odpovídají postupně a nejlépe popořadě, abychom měli přehled, kdo už mluvil.
4. Jednotlivá slova zapisujeme na tabuli, ale nijak nekomentujeme. Můžeme každé slovo při zápisu zopakovat, aby bylo srozumitelné pro všechny.
5. V případě, že někdo nechce odpovídat, vrátíme se k němu na konci.
6. Žáci mohou opakovat stejná slova, pak zapisujeme u daného slova čárky jako symbol pro opakování. Nicméně je pobídneme k nové formulaci či pojmenování dalšího silného pocitu z filmu.
7. Poté, co všichni odpověděli, můžeme vyzvat žáky k doplnění komentářů k uvedeným slovům. Můžeme se také přímo zeptat na slova, která nás zaujala a která je dobré rozvést.

TIPY:

- Pojmenovat jedním slovem svůj pocit nebo to, co nám po zhlédnutí filmu zůstalo v hlavě, většinou dokážou všichni. Výjimečně se stává, že žák jen zavrtí hlavou nebo řekne, že vůbec neví. V takovém případě na něj netlačíme a respektujeme jeho rozpoložení. Je ale možné se k němu vrátit ve chvíli, kdy už všichni promluvili, a dát mu dodatečně prostor k vyjádření. Většinou už je klidnější a odpoví.
- Pokud mají žáci problém s pojmenováním svých pocitů (zvláště na počátku práce s filmem), využijeme PRACOVNÍ LIST 1: Co cítím?, kde jsou vyjmenovány různé emoce. Necháme žáky vybírat, případně doplnit, co podle nich chybí. Je také možné nechat v pracovním listu prostor pro vysvětlení. Žáci si tak lépe uvědomí, proč zvolili konkrétní emoci (dvě nebo tři, zadání může být libovolné).
- Pokud je formulování pocitů pro žáky obzvláště obtížné, využijeme PRACOVNÍ LIST 2: Reflexe pocitů, kde jsou pocity vyjádřeny pomocí grafiky. Není potřeba striktně trvat na jednom slově, vždy necháme prostor k dovysvětlení.
- Pokud jsou žáci nesmělí, stydí se či se ještě neznají a mají obavy, je možné místo vyřčení jednoho slova nechat žáky napsat slovo na papírek a vhodit např. do klobouku a následně slova postupně přečíst. Zaručíme určitou anonymitu a zároveň ukážeme, že žádná z odpovědí není špatná. Nenutíme všechny žáky mluvit hned, v případě emočně silného filmu lze reagovat tichem.
- Osvědčilo se reflexi, zaznamenanou na tabuli, vyfotit – v případě, že nás tlačí čas a chceme se k filmu vrátit a navázat na něj v příští hodině nebo pro další sdílení/porovnání. Pro reflexi lze použít také lepicí papírky, nechat na ně žáky zapisovat svá slova a seskupovat je např. podle podobnosti. Pokud jsou žáci už zkušenější, můžeme místo pocitu nechat žáky vyjádřit barvu/zvíře/věc/symbol, které v nich film vyvolal, a poté je nechat vysvětlit proč. V případě online výuky volíme pro metodu chat nebo lépe např. mentimeter.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE

Metodu Jedno slovo používám pravidelně u lekcí *Hitler, Stalin a já*, *Ó, ty černý ptáčku* a také u lekce *O zlém snu*. Používám (u tématu holocaustu především) zadání „Jedno slovo – řekni nebo napiš cokoli tě napadne“. Pro pocity je tam místo, je to konkrétnější, dětem se lépe odpovídá. Velmi bych doporučila využití online nástrojů, které aktivitu zrychlí, jsou anonymní, snadno se k nim vrací. Moc se mi osvědčil wordcloud. Vytvořený obrázek nasdílím u sebe v počítači a dětem promítnu. Vyšlo to moc pěkně a otevřeně, výsledná slova se pak dobře shrnují. Další možností je využít Padlet – dětem pošlete odkaz a ony rovnou píší, pokud jsou v aplikaci registrované, objeví se ve výsledném obrázku také jejich jméno.

Monika Stehlíková, Gymnázium, Plzeň

CO CÍTÍM?

POSTUP:

1. Z uvedeného seznamu vyberte jednu nebo více emocí (postoj, naladění), které po projekci cítíte.
2. Je možné využít i pravý sloupec, do kterého napíšete pár slovy důvod, proč jste konkrétní emoci vybrali.

Emoce	Proč
Radost	
Smutek	
Naděje	
Beznaděj	
Zlost	
Chuť pomoci	
Zvědavost	
Nejistota	
Nedůvěra	
Zmatek	
Obdiv	
Vděčnost	
Dojetí	

REFLEXE POCITŮ

POSTUP:

1. Najděte panáčka, který vystihuje vaše současné pocity.
2. Řekněte číslo panáčka a důvod jeho výběru.

Zdroj: Šauerová Švamberk M.: *Techniky osobnostního rozvoje a duševní hygieny učitele*; Grada, 2018

EMOCE NA PAPIŘE

CÍLE:

Žáci:

- reflektují své emoce a naučí se vyrovnat se s napětím, které mohou vyvolat;
- si uvědomí, že emoce jsou normálním projevem lidské psychiky.

ČAS: 20 min.

POMŮCKY:

- čtvrtky
- výtvarné potřeby: barevné tužky, voskovky, barevné papíry, lepidlo, nůžky apod.

POSTUP:

1. Žákům promítáme film.
2. Vyzveme je, aby se zamysleli nad svými pocity z filmu, zvláště nad těmi negativními. Můžeme se pokusit je společně pojmenovat – např. strach, bezmoc, beznaděj.
3. Následně zadáme žákům úkol, aby ztvárnili pomocí barevných tužek jednu z emocí, která v nich z filmu přetrvává. Vysvětlíme, že nebudeme hodnotit jejich výtvarný projev, jde jen o zachycení jejich pocitů na papír. Výtvar může být abstraktní nebo s konkrétními prvky. Každý žák pracuje samostatně, na zpracování necháme cca 5 min.
4. Poté vyzveme žáky, aby se tentokrát zaměřili na optimistické pocity, jako jsou radost ze života, naděje, láska apod.
5. Žáci opět výtvarně ztvární své pocity. Původní kresbu přemalovávají tak, aby byla co nejvíce optimistická. Doporučíme zvolit veselé barvy. Pokud je původní kresba příliš černá, je možné pracovat s barevným papírem a vystříhané motivy nalepovat.

REFLEXE:

Reflexi provádíme nejlépe v kruhu. Začneme tím, že každý žák své dílo představí a krátce okomentuje, popřípadě popíše své pocity. Pokračujeme v diskusi, která může vést k otázce: Jak se vyrovnat s negativními emocemi? U mladších žáků je možné diskutovat, čeho se bojíme a z čeho máme naopak radost? Se staršími žáky je možné hledat odpovědi na otázku, jak se vyrovnávali s negativními emocemi a otřesnými zážitky hrdinové filmu?

POZNÁMKA:

Aktivita je vhodná v případě, že film na žáky silně citově zapůsobil a následná diskuse by jim mohla činit problémy. Aktivitu lze provést ve spolupráci s pedagogem výtvarné výchovy za předpokladu, že zná její cíl a obsah filmu. Pak je možné pracovat i s vodovými barvami, koláží a dalšími výtvarnými technikami.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem realizovala s žáky 9. ročníku základní školy po projekci filmu Sedm světů. Připomněla jsem jim, že nebudou hodnoceni po výtvarné stránce, aby opravdu pracovali jen na základě svých pocitů. Objevily se abstraktní obrázky, ale velmi často i konkrétní výjevy, zejména ostnaté dráty, budovy i hodně konkrétní dějové kresby související s filmem. Přemalování na pozitivní pocity, vyjadřující naději a radost, nečinilo žákům

	PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ – HOLOCAUST
FILM	OBEČNÁ AKTIVITA K FILMŮM
	AKTIVITA

problémy. Používali zejména motivy slunce, ptáků a květin. V diskusi jsme se znovu vrátili k tématu filmu. Žáci byli uvolnění a debata byla věcná. Na celou aktivitu stačilo 20 minut, ale dalo by se diskutovat i déle.

Zdeňka Juklová, Masarykova základní škola a Obchodní akademie v Tanvaldu

ČEMU SE DÁ JEN STĚŽÍ UVĚŘIT?

CÍLE:

Žáci:

- se naučí vyjádřit své pocity, které v nich film vyvolal.

ČAS: 15 min.

POMŮCKY:

- listy papíru
- psací potřeby

POSTUP:

1. Žákům promítneme film nebo jeho část týkající se holocaustu. Následně jim rozdáme list papíru, kam si každý stručně (jednou až dvěma větami) zaznamená scénu, která ho nejvíce zaujala. Apelujeme na žáky, aby zapsali to, co je zaskočilo, co jimi otřásl, co je překvapilo, co vyvolalo pozitivní či negativní emoce.
2. Poté rozdělíme žáky do čtyřčlenných skupin, kde si prodiskutují své záznamy a zdůvodní si navzájem, proč vybrali právě danou scénu. Učitel prochází mezi skupinami a naslouchá jejich diskusi. Nijak nekomentuje. Pouze zjišťuje, jak se v jednotlivých skupinách diskuse rozvíjí a nad jakými tématy, což může následně využít při společné reflexi nebo následující aktivitě.

REFLEXE:

Reflexe probíhá formou diskuse na vybrané téma, které vzejde z práce skupin.

POZNÁMKA:

Aktivitu lze zařadit po zhlédnutí jakéhokoliv filmu, který v žácích může vyvolat silné emoce.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivita byla testována s žáky 8. ročníku v závěru školního roku a velmi dobře posloužila jako reflexe na film, uvolnění emocí, které žáky při sledování filmu zasáhly. Ve vymezeném čase si mohli žáci prodiskutovat scény, které je zaujaly, a vzájemně si předat dojmy. Doporučuji menší skupinky do čtyř žáků, jasně vymezit čas diskuse a nezapomenout na společnou reflexi a zpětnou vazbu v závěru hodiny. Rozhodně nedoporučuji nechávat problém otevřený do další hodiny.

Jitka Hudečková, Základní škola Mariánské náměstí, Uherský Brod

HLEDÁNÍ OTÁZEK

CÍLE:

Žáci:

- se pokusí analyzovat filmový dokument;
- se naučí třídit a vyhledávat další informace týkající se tématu.

ČAS: 20 min.

POMŮCKY:

- listy papíru
- psací potřeby
- tabule nebo flipchart

POSTUP:

1. Žákům promítneme film nebo jeho vybranou část.
2. Rozdělíme je do čtyř- až pětičlenných skupin. Jejich úkolem bude na základě diskuse připravit alespoň tři otázky, na které by se rádi zeptali historika či pamětníka.
3. Následuje diskuse, při níž zástupce každé skupiny v kruhu prezentuje připravené otázky a argumentuje, proč skupina vybrala právě tato témata.
4. Otázky zapisujeme na tabuli. Vznikne tak databáze dotazů, se kterými se bude pracovat v dalších hodinách. Je možné, že se budou otázky skupin shodovat, úkolem pedagoga je dohodnout se s žáky na spojení podobných otázek do jedné, tematicky společné.

REFLEXE:

V závěru shrneme výběr otázek a krátce diskutujeme o tom, proč si žáci vybrali právě tato témata.

POZNÁMKA:

Aktivitu lze použít po projekci jakéhokoliv filmu. V další hodině na ni může navazovat diskuse s odborníkem na holocaust, historikem z regionálního muzea, zástupcem židovské obce apod. Připravené otázky je možné dát hostu k dispozici předem, případně je mohou žáci při besedě sami pokládat. Pokud není možné pozvat hosta, mohou si žáci vybrat z databáze otázek jednu, kterou zpracují za domácí úkol. Vybraní žáci si následně připraví krátký referát, prezentaci, se kterou seznámí spolužáky. Žákům poskytneme podporu formou výběru vhodné literatury či dalších materiálů. Otázkám, které nebudou zodpovězeny, se věnujeme při společné diskusi, kdy sami vysvětlíme danou problematiku. Vhodné je poskytnout žákům další materiály k samostudiu.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Z aktivity vzešlo poměrně hodně zajímavých otázek. Doporučuji otázky důsledně zaznamenat tak, aby zůstaly na viditelném místě (např. na nástěnce) až do doby, kdy budou zodpovězeny a náležitě objasněny. Odpovědi můžeme hledat i v delším časovém rozmezí, pokud budou obsáhlejší či různorodé a vyžadují více času. Otázku, která již byla zodpovězena, označíme vždy viditelně značkou. Tak se na žádný dotaz nezapomene, odpovědi se navíc mohou využít v následujících hodinách jako motivační úvod.

Jitka Hudečková, Základní škola Mariánské náměstí, Uherský Brod

PRADĚDEČKOVO ČÍSLO

Amy Schatz

2018 / 19 min.

„Historii musíme znát, abychom ji pochopili a aby se už nikdy neopakovala,“ říká desetiletý Elliott, který s oblibou naslouchá vyprávění svého pradědečka Jacka. Zpočátku ho fascinují příběhy o šťastném dětství v polském Sosnowieci před druhou světovou válkou, plném rodinné spokojenosti a běžných radostí. Brzy se ale jeho otázky stáčí k temnějším kapitolám Jackova života. Elliott pozorně naslouchá, když devadesátiletý Jack vzpomíná na roky nacistické okupace, které navždy změnil jeho osud.

Jack líčí chvíli, kdy byl ve čtrnácti letech odtržen od rodiny a násilně odvezen do židovského ghetta. Právě tam zažil poslední setkání se svými rodiči, které už nikdy nespátřil. Z ghetta byl deportován do pracovních a vyhlazovacích táborů, aby nakonec skončil v Osvětimi – místě systematické destrukce lidského života, kde přežití bylo téměř nemožné. Na paži dodnes nosí číslo vytetované v koncentračním táboře, doživotní připomínku utrpení, jímž prošel.

Pro Elliotta je Jack nejen milovaným pradědečkem, ale i hrdinou, který dokázal přežít nepředstavitelné. Film citlivě zachycuje mezigenerační dialog mezi dítětem a pamětníkem a ukazuje, jak se vzpomínky předávají prostřednictvím vyprávění.

Režisérka Amy Schatzová kombinuje ve snímku Jackovo svědectví s archivními fotografiemi, historickými záběry a působivou akvarelovou animací. Tyto prvky ožívají nejen bezstarostné období Jackova dětství, ale i hrůzy holocaustu. Výsledkem je nejen rodinný příběh, ale i silný vzdělávací nástroj, který mladému publiku srozumitelně a citlivě přibližuje jednu z nejtemnějších kapitol lidských dějin.

Film zdůrazňuje význam paměti a morální odpovědnost mladších generací nést tyto příběhy dál. Povzbuzuje žáky, aby holocaust nevnímali pouze jako historický fakt, ale především jako lidský příběh, který varuje před tím, kam až mohou vést nenávisť, předsudky a ztráta lidskosti.

KDYŽ ZMÍZÍ JMÉNO

ANOTACE:

Žáci si na základě brainstormingu na téma jména našich blízkých, filmu a následné diskuse uvědomí význam jména jako součásti identity každého jedince a nebezpečí toho, když se lidé stanou jen anonymní masou. Na osobním příběhu Jacka ve filmu se seznámí s historickými událostmi holocaustu za druhé světové války.

VZDĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

ZV a GV: jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost, člověk a jeho svět (1. stupeň ZŠ),

OV: jazykové vzdělávání a komunikace, společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

ZV a GV: OSV, VDO (ZŠ), VMEGS, MKV

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

ZV a GV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

OV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské kompetence a kulturní povědomí

VĚK: 9+

CÍLE:

Žáci:

- uvědomují si nebezpečí totalitních režimů;
- seznámí se s historickými událostmi holocaustu;
- uvědomují si význam jména jako součásti identity každého jedince.

ČAS: 45 min. (VČETNĚ PROJEKCE)

POMŮCKY:

- tabule, flipchart

POSTUP:

1. Ptáme se žáků, co se obvykle označuje čísly nebo kombinací písmen a číslic. Necháme žáky vymýšlet všechny možné varianty.
2. Požádáme je, aby uvedli jména členů rodiny a dalších blízkých. Ptáme se: Které jméno vašich blízkých se vám líbí? Je nějaké jméno, které se ve vaší rodině opakuje? Proč vám rodiče dali vaše jméno?
3. Jména zapisujeme nahodile na tabuli tak, abychom ji zaplnili. Mohou zapisovat i sami žáci. V případě žáků komunikujících znakovým jazykem je možné aktivitu obohatit o znaky pro vlastní jména.
4. Pustíme film Pradědečkovovo číslo.

5. Po filmu využíváme metodu reflexe I.N.S.E.R.T. Znaménko plus (+): Co ve filmu vnímáte jako pozitivní? Znaménko minus (-): Co ve filmu vnímáte jako negativní? Znaménko vykřičník (!): Co pro vás bylo ve filmu nové nebo co považujete za jeho nejsilnější část? Znaménko otazník (?): Jaké vás k filmu napadají otázky? Věnujeme dostatečný čas na to, aby žáci mohli vyjádřit své pocity a názory k filmu.

Poznámka: Využijte další metody reflexe emocí po filmové projekci, popsané v kapitole Obecná aktivita k filmům.

6. Vedeme diskusi o roli jména a oslovení v životě. Ptáme se: Jak se člověk cítí, když je osloven jménem/ příjmením/zdrobnělinou /přezdívkou? Kdo vám jak říká a proč? (Jinak vám nejspíše říká táta, babička, učitel, doktorka, kamarádka.) Co o nás jméno vypovídá a jak se proměňuje během života? Je nějak spojeno s identitou jedince? Změnili byste si své jméno? Proč ano a proč ne?

REFLEXE:

Vrátíme se k filmu a k tabuli se jmény a vyzveme žáky, aby si představili, že všechna ta jména zmizí a zbydou jen čísla, jako se to stalo Jackovi v koncentračním táboře. Ptáme se: Jak by vám bylo? Jaké to asi muselo být, když jména vězňů v koncentračních táborech zmizela a byla nahrazena čísly? Proč myslíte, že vězňům čísla vytetovali? Jak takové označení usnadňovalo zacházení s nimi? Jak působilo na psychiku označeného i ostatních? Myslíte, že jména zmizela i mezi vězni? Jak se tito lidé cítili po návratu do společnosti?

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu „Když zmizí jméno“ jsme realizovali ve IV. třídě u příležitosti Dne vítězství (8. května). Cílem bylo přiblížit dětem význam tohoto výročí, citlivě je uvést do tématu holocaustu a propojit to i s osobnostní výchovou (téma identity). Hodinu jsme zahájili brainstormingem na téma „Co všechno se v životě označuje čísla?“ Děti se rychle zapojily. Poté žáci zapisovali na tabuli jména svých blízkých, jména, která mají v rodině tradici, i ta, která by jednou rádi dali svým dětem. Tato část hodiny žáky velmi zaktivizovala. Před projekcí jsem žákům oznámila, že uvidí film o člověku, který o své jméno přišel. Film „Pradědečkové číslo“ sledovali se zaujetím, bez přerušování.

Po projekci jsme společně reflektovali pomocí metody I.N.S.E.R.T. Tentokrát jsme zapisování vynechali – žáci byli plní dojmů a potřebovali o tom mluvit. Pro některé šlo o první kontakt s tematikou holocaustu. Zaujala je citová linie mezi Elliottem a pradědečkem – obdivovali jejich vzájemný vztah, čas, který spolu trávili, i to, jak si dokázali povídat. Silně je zasáhlo nelidské zacházení s vězni v táborech. Nedokázali pochopit, čím se podle nacistů tito lidé provinili. Závěr hodiny patřil debatě o jméně jako symbolu důstojnosti a lidské identity. Děti dokázaly formulovat názor, že přijít o jméno znamená ztratit kus sebe. Když jsme se vrátili ke jménům na tabuli a představili si, že by všechna zmizela a proměnila se v čísla, nastalo chvíli ticho. Na závěr jsem je vyzvala, aby si vážily svých jmen a snažily se uchovat jména a příběhy svých předků – protože právě ty jsou součástí jejich identity.

Mgr. Vendula Burdová, ZŠ kpt. Jasioka, Havířov

Aktivitu jsem testovala se 14 žáky v sedmé třídě, která je považována spíše za problematičtější. Většina žáků se po krátkém otukávání zapojila již do brainstormingové aktivity a po krátké době se rozproutila rušná diskuse na téma, co je označováno čísly, a později se debatovalo i o jménech v rodině. Každý rád sděloval různé rodinné příběhy se jmény. Zajímavý byl moment, kdy chlapec vietnamské národnosti přišel s tím, že si svoje „české“ jméno sám vybral. Film až asi na dva žáky sledovali všichni soustředěně a čas od času si mezi sebou komentovali různé okamžiky. Diskuse se opět rozproutila, když mohli promluvit o osobních sympatiích v souvislosti se jmény a přezdívkami.

Při závěrečné reflexi si žáci dostatečně uvědomovali, co to znamená, když jméno nahradí číslo. Mezi žáky byla tendence si reakce špitat mezi sebou. Pokud bychom chtěli stihnout film více zasadit do dějinných souvislostí, natáhla bych aktivitu na dvě vyučovací hodiny.

Michaela Drápalová, ZŠ Školní, Louny

	PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ – HOLOCAUST
FILM	PRADĚDEČKOVO ČÍSLO
	AKTIVITA

Aktivitu jsem testovala na druhém stupni ZŠ ve dvou skupinách: s 16 žáky se sluchovým postižením (SP) a s 16 žáky bez SP. Film zaujal obě skupiny, má ideální délku a možnost zvolit srozumitelné barevné titulky (pro SP). Nebylo potřeba ho přerušovat a vysvětlovat v průběhu. Některé děti obzvláště zaujaly kreslené části. Otázky po filmu se lišily podle pokročilosti skupin ve znalosti dějin 2. světové války. Aktivita před i po filmu proběhly spontánně a svižně v obou skupinách. Žákům se SP jsem musela zadání déle a podrobněji vysvětlovat a vše probíhalo pomaleji. Pro ně doporučuji pracovat ve dvouhodinovce nebo v rámci projektového dne. Se žáky bez postižení lze aktivitu realizovat v jedné vyučovací hodině, pokud učitel necítí potřebu přesahu do širších souvislostí, ať už dějepisných, či jazykových.

Ilona Horáčková, Gymnázium, SOŠ, ZŠ a MŠ pro sluchově postižené, Praha, Ječná

1. Co byl holocaust?

Pojem holocaust má **původ v řeckém překladu Bible, kde se užívá jako ekvivalent hebrejského slova ola – zápalná oběť**. V anglosaském prostředí se používal k označení velkých masakrů a od 60. let minulého století se vžil pro označení nacistické genocidy především Židů, ale i dalších skupin. Dnes se tento termín užívá v širší spojitosti s nacistickou politikou **systematického pronásledování a vyvražďování řady politických, etnických a jiných skupin obyvatel v Evropě – Židů, Romů, Poláků, občanů Sovětského svazu, Svědků Jehovových, tělesně a mentálně postižených osob, homosexuálů, válečných zajatců či komunistů**. Pro označení nacistického pronásledování Židů se již v době druhé světové války ujalo hebrejské slovo **šoa**, které znamená *pohromu, zmar, utrpení*. Obě slova – holocaust i šoa – bývají užívána jako synonyma, přičemž význam slova holocaust by měl vždy konotovat výše uvedený širší význam.

2. Proč začala druhá světová válka?

Kořeny konfliktu, které vyústily ve druhou světovou válku, je nutné hledat již ve válce první. **Nové uspořádání Evropy a vznik nových států** způsobily starým mocnostem velkou ztrátu, se kterou se obtížně vyrovnávaly. **Německo bylo označeno za hlavního viníka** a bylo donuceno platit rozsáhlé válečné reparace, první světovou válkou mělo zdecimovanou infrastrukturu i průmysl, což se negativně odrazilo na všech sférách života jeho obyvatel. Navíc ztratilo část svého území a byly na něj uvaleny další sankce a restrikce, které jeho nestabilitu a nespokojenost občanů dále prohlubovaly a byly jednou z příčin nástupu Adolfa Hitlera k moci.

Rostoucí nespokojenost Německa a dalších států s poválečným uspořádáním, hospodářská krize 30. let, neschopnost vítězných států udržet systém rovnováhy v Evropě a nástup autoritářských režimů, to vše vedlo ke zrodu nového válečného konfliktu. Postupně se tak v Evropě zformovaly **tři bloky států. Osa** (vojensko-politické uskupení původně Německa a Itálie, později se přidalo i Japonsko) a s ní spolupracující státy, **Francie s Velkou Británií a státy pod jejich ochranou a Sovětský svaz**.

3. Proč byla Jackova rodina nejprve odvezena do ghetta? Jaké tam byly podmínky?

Před samotným odsunem Židů do koncentračních a vyhlazovacích táborů je okupační složky **soustředily na jednom místě, většinou v lokalitách s vysokou koncentrací židovských obyvatel. Ghetta vznikala již od roku 1939**, převážně na územích okupovaného Polska a na dalších územích nacisty ovládané východní Evropy. Židé se museli koncentrovat většinou na **nejhorších místech ve městě**, často se jednalo o chudinské židovské čtvrti. **Přelidnění a zoufalé ubytovací poměry, nedostatek potravin, špatná hygiena a nemoci způsobily, že značná část obyvatel ghetta zemřela na podvýživu, nemoci a celkové strádání**. Vnucená židovská samospráva se snažila o co největší pracovní nasazení praceschopných obyvatel ghetta. Práce znamenala jednak možnost získat vyšší přiděly jídla, ale i dočasnou ochranu před další deportací. Příděly jídla byly velmi nízké, vězni proto jídlo a další potřeby za velkého nebezpečí pašovali ze světa za zdi ghetta. **V letech 1942–1943 byla většina ghet v východní Evropě zlikvidována a jejich obyvatelé odvlečeni do pracovních, koncentračních a vyhlazovacích táborů či byli hromadně zabíjeni**.

Na našem území takovou funkci plnilo ghetto v **Terezíně**, jehož primárním úkolem bylo shromáždit protektorátní Židy před jejich následnou další deportací.

4. Proč byli zrovna Židé posíláni do vyhlazovacích táborů?

Záhy po uchopení moci Adolfem Hitlerem začalo v Německu pronásledování osob židovského původu, zprvu zejména v obchodní a finanční sféře. Židé byli postupně vyloučeni z hospodářského a veřejného života. Podobný scénář byl postupně zaveden na všech nacisty okupovaných územích. Mnohé vlády evropských států se však na perzekuci Židů podílely a s okupačními složkami spolupracovaly. V rámci tzv. **konečného řešení židovské otázky bylo cílem nacistické politiky židovskou komunitu zcela vymýtit**. Hlavním důvodem byla rasová politika NSDAP podporovaná tradičním antisemitským postojem majoritní společnosti. Zejména hospodářské důvody a touha získat majetek Židů hrály velkou roli v šíření protižidovských nálad.

Postupně vznikaly komplexy táborů, jejichž jediným úkolem byla fyzická likvidace lidí, která dosáhla průmyslové úrovně. Snad nejznámějším ta-

	PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ – HOLOCAUST
FILM	PRADĚDEČKOVO ČÍSLO
	OTÁZKY A ODPOVĚDI

kovým místem – továrnou na smrt – byl tábor v Osvětimi-Březince, kde bylo zavražděno více než milion Židů. Židé nebyli jedinou perzekvovanou skupinou obyvatel. Do koncentračních a vyhlazovacích táborů nacisté posílali také **Romy, homosexuály, politické vězně či** německé zločince. K přímé likvidaci byli ale určeni především Židé, Romové, duševně nemocní a homosexuálové.

5. Proč byli zrovna Židé posíláni do vyhlazovacích táborů?

Pracovní tábory byly primárně určeny pro politické vězně a odpůrce režimu, kteří zde měli vykonávat nucené práce. Životní podmínky zde byly jen o něco málo snesitelnější než v **koncentračních táborech**, kde nacistický režim věznil, týral, dehonestoval a zabíjel své nepřátele. Vězni v táborech byli koncentrováni na **velmi malém prostoru**, ke spaní sloužily dřevěné palandy bez matrací, plné štěnic, vši a dalšího hmyzu, který je sužoval. Nebezpečná byla především šatní veš, protože přenášela smrtelně nebezpečný skvrnitý tyfus. Pravidelná osobní hygiena či praní prádla bylo téměř nemožné. Vzhledem k naprosto **nedostatečným hygienickým poměrům** se nekontrolovaně šířily nemoci. Lidé dostávali **minimální přiděly jídla**, trpěli podvýživou. V rámci společenství vězňů zavedli nacisté **hierarchii**, která napomáhala k jejich snazšímu ovládnutí. Určující roli hrála např. doba pobytu vězně v táboře, kontakty, které dokázal navázat, ale i osobní vlastnosti, ať již v kladném či záporném smyslu. Pro vězně, kteří zastávali funkci dozorců, se používalo označení kápo. Některá kápa svým spoluvězňům pomáhala, ale našlo se i mnoho takových, kteří svého postavení zneužívali a vězně týrali.

6. Jak se podařilo lidem v koncentračních táborech přežít?

O přežití v koncentračních táborech rozhodovala velkou měrou náhoda. Roli však sehrál i **věk, fyzický, psychický a zdravotní stav, národnost či „rasový původ“**, ale i to, kdy a do jakého koncentračního tábora se člověk dostal, jaké měl dovednosti, jaké získal pracovní zařazení atd.

Právě pracovní zařazení výrazně zvyšovalo šance na přežití, ať už se jednalo o „přijetí funkce“ v rámci samotné táborové hierarchie (např. tzv. káповé – vedoucí jednotlivých pracovních bloků), nebo zařazení v dalších pracovních pozicích, které znamenaly větší

přísun potravin a případné další materiální výhody. Svou roli však sehrála i solidarita mezi vězni či schopnost se pragmaticky rozhodnout.

7. Proč dávali vězňům ve vyhlazovacích táborech čísla?

V každém táboře byli příchozí vězni registrováni a evidováni v táborových spisech. Správa pracovního a koncentračního tábora dostávala na vězně v evidenci, kteří byli uznáni jako práce schopní, určitou **finanční částku** od firem, pro něž vězňové pracovali. Finanční náklady na obživu vězňů byly tak minimální, že pro firmy představovala vězeňská pracovní síla výhodnou investici. Každý vězeň dostal své číslo, kterým se hlásil. Pro **snadnější evidenci** nacisté používali pro vězně právě čísla, a nikoli jejich jména. V táborech zpravidla několikrát denně probíhalo **sčítání vězňů podle čísel**. Tyto tzv. apely trvaly i několik hodin, kdy vězni museli v jakémkoli počasí stát venku na tzv. **apelplacu**, dokud čísla přesně neseděla. Ve filmu je vidět vytetované číslo na pradědečkově předloktí. Čísla se tetovala pouze v táboře **Osvětim-Březinka**. Čísla postupovala v řadě, jak byli práce schopní lidé po svém příjezdu a selekci přidělováni do tábora.

Lidem určeným k likvidaci v plynových komorách se žádná čísla nepřidělovala a do táborové evidence vůbec zapsáni nebyli. Proto je dnes velmi **těžké určit, kolik lidí vlastně ve vyhlazovacích táborech zahynulo**.

8. Kolik Židů války přežilo a kolik jich zemřelo?

Uváděná čísla obětí holocaustu a čísla přeživších jsou opravdu jen **relativní**. K řadě zavražděných osob **neexistují žádné podklady**, příkazy k vraždění Židů, zejména na okupovaných východních územích, probíhaly na úrovni utajených akcí, bývaly organizované i telefonicky, mnoho vraždících komand vyvíjelo i vlastní iniciativu. Historikové uvádějí, že zahynuly a zavražděny byly přibližně **dvě třetiny evropských Židů**. Památník Yad Vashem v Jeruzalémě na svém webovém portálu uvádí počet v rozmezí **5–6 milionů židovských obětí** a kolem **1 milionu Romů**. Číslo těch, kteří přežili, je rovněž diskutabilní. Řada z nich si záhy po skončení války změnila identitu, mnozí z těch, kterým zahynula většina příbuzných, se přestěhovali, ženy po provdání změnilly příjmení.

9. Jak se po válce ti, kteří přežili, dozvěděli o osudech svých rodin a příbuzných?

Velkou úlohu v pátrání po příbuzných sehrály **repatriační úřady**, jejichž pomoc probíhala v několika rovinách – **v rovině organizace a plánování, samotné realizaci pomoci a v zapojení široké veřejnosti.**

Organizace a plánování pomoci započaly ještě v průběhu války. Například v roce 1943 vznikla Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu (UNRRA) s cílem zajišťovat pomoc obětem druhé světové války; byla diskutována potřeba organizovaného dohledávání pohřešovaných osob. Významnou roli sehrály dobročinné organizace – především Červený kříž. Ten se pod patronátem Spojenců výrazně angažoval při vytvoření ústřední (mezinárodní) pátrací služby, tedy v pátracích akcích a hledání nezvěstných osob.

Celkem se po druhé světové válce ocitlo na **13 milionů osob mimo svou domovinu**. Právě pátrací služby zřizovaly centra – repatriační tábory pro vysídlené osoby (*Displaced Persons*) s cílem zajistit jejich návrat do vlasti, případně zprostředkovat jejich emigraci.

Na našem území pak sehrála významnou úlohu i Židovská náboženská obec v Praze (případně příslušné židovské náboženské obce), které pomocí vývěsných tabulí shromažďovaly a poptávaly informace o nezvěstných osobách.

10. Proč se lidé jako Jack stěhovali po válce do USA?

Euforický konec války se mohl rychle změnit v pocit těžké deziluze a hluboké životní diskontinuity. Z koncentračních a pracovních táborů se lidé vraceli **s podlomeným zdravím, v nejistotě ohledně osudu rodiny a přátel a bez prostředků**. Často se stávalo, že jejich **původní domovy**, kam se vraceli, **byly již obsazené** a jejich noví obyvatelé jim dávali najevo nelibost a zklamání nad tím, že se chtějí vrátit.

V jednotlivých zemích bývala znovu akcentována národnostní otázka a legitimita **příslušnosti k danému národu**. Tak byli například německy hovořící českoslovenští Židé po válce znovu perzekvováni, obviňováni z němčení a nuceni aktivně se bránit odsunu. Poválečná společnost byla budována na národnostně homogennějších základech než ta předválečná. Válečné zkušenosti, ztráta blízkých a mnohdy i negativní přijetí okolní společností v době těsně po válce vedly přeživší často k rozhodnutí emigrovat.

11. Proč si Židé po válce měnili svá jména/příjmení?

Ke změně příjmení vedly přeživší **různé důvody**. Mnoho Židů po válce již **nechtělo mít se židovstvím nic společného** a v rámci **začlenění do majoritní společnosti** si změnili svá židovsky znějící jména a příjmení na taková, která je neodlišovala od ostatních. Často vedla ke změně příjmení snaha je **zjednodušit**. Kromě těchto pohnutek si např. českoslovenští Židé měnili svá **německy znějící příjmení na ryze česká**, aby tím dokázali svoji příslušnost k českému národu. Jednali tak i ze strachu, aby je jejich čeští spoluobčané nespojovali s nenáviděnou německou menšinou, která byla po válce silně znevýhodněná a perzekvovaná. Mnozí Židé si po válce vybrali čistě česky znějící příjmení jako Novák, Navrátil. Měnili si příjmení např. z Wechsberga na Vranský, z Kleina na Klenku, ze Spitze na Skálu apod. Přesto se po válce mnoho Čechů dívalo na Židy jako na ty, kteří v průběhu 19. a 20. století patřili k německému živlu na československém území.

Odpovědi vypracovaly:

Radana Rutová, Židovské muzeum Praha,

Oddělení pro dějiny šoa

Daniela Bartáková, Židovské muzeum Praha,

Oddělení pro dějiny šoa

Ó, TY ČERNÝ PTÁČKU

Břetislav Rychlík

1997 / 59 min.

Během druhé světové války byly na našem území zřízeny dva koncentrační tábory určené v duchu nacistických nařízení o „potírání cikánského zlořádu“ k internaci Romů. Pro velkou část z nich byly tyto tábory jen přestupnou stanicí do Osvětimi. Více než 300 Romů však ve zdejších krutých podmínkách zemřelo. Existence těchto táborů zůstávala naší veřejnosti po desetiletí utajena. Pravděpodobně i kvůli tomu, že zde dohled nad Romy vykonávali čeští strážníci. Ze vzpomínek pamětníků a s pomocí archivních materiálů rekonstruuji tvůrci dokumentu plastický obraz o skutečné podobě tohoto záměrně zapomenutého holocaustu.

V berlínském Muzeu holocaustu se lze v dokumentu vydaném nacisty již v roce 1933 dočíst, že Romové jsou příslušníci takzvané ničemné populace. O pět let později jsou tato slova uvedena do praxe Himmlerovým výnosem „o potírání cikánské populace“. Jednou z obětí tohoto tažení proti Romům byla i Helena Malíková. Ve svých sedmdesáti letech s pohnutím vzpomíná na nelidské podmínky, kterým byla jako osoba s identifikačním číslem Z-9953 v koncentračním táboře Březinka vystavena.

Otto Rosenberg byl v roce 1936 jedním z mnoha zkoumaných v Institutu pro antropologii neboli „Ústavu pro čistotu rasy“. Dr. Ritter zde s Evou Justinovou měřili různé části obličeje a posuzovali, kolik je v dotyčném procent německé krve, a zda není náhodou příslušníkem „cikánského kmene“ Sintů.

Když začali nacisté zřizovat v Protektorátu Čechy a Morava koncentrační tábory pro Romy, mohli se bez problémů opřít o zákon z roku 1927, ve kterém tehdejší československé úřady odnímají „Cikánům“ občanská práva. Pro české Romy byl zřízen tábor v Letech u Písku. Tábořem za dobu jeho existence prošlo 1 300 osob včetně 30 dětí, které se zde narodily. 327 lidí zde zemřelo a více než 500 jich bylo odesláno do Osvětimi. Pro moravské Romy byl zřízen koncentrační tábor v Hodoníně u Kunštátu. V obou „cikánských táborech“ byla kapacita několikanásobně překročena.

„Cikáni by měli být trestně odpovědní hned od narození, protože to už je prakticky jejich největší zločin,“ prohlašuje v roce 1996 v Parlamentu fašista Miroslav Sládek. Text skinheadské skupiny s rasistickým podtextem a záběry ze skinheadských koncertů a demonstrací rámuje závěr dokumentu, v němž je mimo jiné zmíněno, že v letech 1942–1945 bylo z území Čech a Moravy deportováno 5 500 příslušníků romské národnosti.

KOLEJE DO NEBE

ANOTACE:

Žáci se prostřednictvím aktivity komplexně seznámí s romským holocaustem. Díky dobovému materiálu nahlédnou do této problematiky ještě hlouběji.

VZDĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

ZV a GV: jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost

OV: jazykové vzdělávání a komunikace, společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

ZV a GV: OSV, VDO (ZŠ), VMEGS, MKV

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

ZV a GV: k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

OV: k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské kompetence a kulturní povědomí

VĚK: 12+

CÍLE:

Žáci:

- si osvojí znalosti o tematice pronásledování Romů za druhé světové války.

ČAS: 90 min. (VČETNĚ PROJEKCE)

POMŮCKY:

- psací potřeby
- listy papíru
- tabule
- MATERIÁL 1 – fotografie dětí
- MATERIÁL 2 – kresby romských vězňů
- MATERIÁL 3 – texty oběžníků

POSTUP:

1. Rozdělíme žáky do malých skupin po dvou až třech. Každá skupina obdrží kopii MATERIÁLU 1 nebo MATERIÁLU 2 a listy papíru. Jejich úkolem je na papír napsat pět vět, které je spontánně napadají při pohledu na fotografie nebo kresby. Pomocné zadání může znít: vyjádřete své pocity, popište, co na fotografiích vidíte. Lze využít metodu volného psaní.
2. Diskutujeme s žáky jejich dojmy, případně upřesníme, že národnost dětí a dospělých na MATERIÁLECH 1 a 2 je romská. Upozorníme je, že více se dozvědí z filmu.
3. Poté promítneme film.

4. Bezprostředně po projekci vyzveme žáky, aby jedním slovem vyjádřili pocity, které v nich film vyvolal. Nekomentujeme ani nehodnotíme jednotlivé odpovědi. Slova zapisujeme na tabuli. Pokud se určité slovo opakuje, uděláme k němu čárku.

Poznámka: Využijte další metody reflexe emocí po filmové projekci, popsané v kapitole Obecná aktivita k filmům.

5. Skupinám rozdáme MATERIÁL 3, který si prostudují. Jejich úkolem je dát text oběžníků do souvislostí s mottem „Každý holocaust začíná porušováním lidských práv a končí plynovými komorami“ (Jean Améry, vězněn za organizování odporu proti nacistické okupaci Belgie v Osvětimi a Buchenwaldu). Motto napíšeme na tabuli.

REFLEXE:

V rámci reflexe se zaměříme na diskusi o názorech žáků vyplývajících z bodu 4.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Film jsem použila v rámci multikulturního projektu na základní škole a na víceletém gymnáziu. Pracovala jsem s žáky, pro které není téma holocaustu novinkou, mají za sebou projekty Hanin kufřík a Chlapec v pruhovaném pyžamu, znají filmy a knihy k tématu. Vyznačené části výnosů zvládali žáci prostudovat, bez opakovaného upozornění na nutnost zobecnění tíhli k prostému opakování přečteného. Výrazně lépe reagovali žáci, kteří znají film a knihu O zlém snu (Vyprávěj, mámo, jak to bylo, Eva Erbenová) – aktivita jim spontánně navazovala na obrazy z filmu – mizející předměty z domu, omezování práv. Téma romský holocaust tedy na základě vlastní zkušenosti doporučuji použít až po seznámení žáků s tématem holocaustu obecně, ideálně s dalšími filmy z nabídky programu Jeden svět na školách.

Ilona Horáčková, ZŠ nám. Curieových a GPJP Praha 1

O b ě ž n í k

ministerstva vnitra o boji proti cikánskému zlořádu a evidenci cikánů, cikánských mišenců a osob žijících po způsobu cikánském

Ministerstvo vnitra

Praha VII, Letenská 69

V Praze dne 24. června 1942

Předmět: Boj proti cikánskému zlořádu v Protektorátu – evidence cikánů, cikánských mišenců a osob žijících po způsobu cikánském.

Aby byl získán spolehlivý podklad pro evidenci těchto osob, provede kriminální oddělení – všeobecná kriminální ústředna – policejního ředitelství v Praze v době jím stanovené soupis cikánů, cikánských mišenců a osob potulujících se po způsobu cikánském na celém území Protektorátu. Použito budiž při tom veškerého četnictva a protektorátní policie. Okresní a obecní úřady jsou povinny vhodným způsobem spolupůsobiti a činnost jmenovaných orgánů podporovati.

O tom, koho jest považovati za cikána, cikánského mišence nebo osobu potulující se po cikánském způsobu, rozhodne předběžně v pochybných případech místně příslušné policejní kriminální oddělení, resp. četnické pátrací stanice.

VI. Všem cikánům a cikánským mišencům, pokud jsou již v pevné produktivní práci, bude soupisu protokolárně oznámeno, že budou vzati do preventivní policejní vazby a podle potřeby dodáni do cikánského tábora, jestliže:

- práci neoprávněně přeruší nebo projeví nechuť k práci a přes výstrahu se nepolepší;
- opustí bez písemného povolení příslušné četnické pátrací stanice nebo příslušného vládního pol. úřadu místo svého pobytu;
- nepostarají se o to, aby členové jejich rodiny vedli spořádaný život a dbali nařízení policejních úřadů a zaměstnavatelů;
- neuposlechnou sami ostatních nařízení podle vládního nařízení č. 89/1942 Sb., nebo se jinak vzeprou.

S osobami, které se potulují po způsobu cikánském a žijí spolu s cikány nebo cikánskými mišenci, budiž naloženo stejně.

=kráceno=

O b ě ž n í k

Hlavního úřadu říšské bezpečnosti o deportaci Romů do Osvětimi

Hlavní úřad říšské bezpečnosti

V Berlíně dne 29. ledna 1943

Věc: Odeslání cikánských mišenců, romských a balkánských Cikánů do koncentračního tábora.

Na rozkaz říšského vůdce SS z 16. 12. 1942 – mají být podle konkrétních směrnic vybráni cikánští mišenci, Romové a příslušníci cikánských kmenů balkánského původu, kteří nejsou německé krve, a během několika týdnů odesláni do koncentračního tábora. Tento okruh osob je dále označován zkráceně jako cikánské osoby.

Tyto osoby budou bez ohledu na stupeň smíšenosti odeslány podle rodin do koncentračního tábora (cikánského tábora) Osvětim.

Z odeslání jsou vyjmuti:

- čistokrevní Cikáni Sinti a Lalleri;
- cikánští mišenci, kteří jsou v cikánském smyslu dobří mišenci a podle výnosu Hlavního úřadu říšské bezpečnosti z 13. 10. 1942 – jsou řazeni k jednotlivým čistokrevným cikánským kmenům Sinti a za čistokrevné považovaným kmenům Lalleri;
- cikánské osoby, které jsou právoplatně sezdány s osobami německé krve;
- cikánské osoby, žijící sociálně přizpůsobeně, které měly již před všeobecným evidováním cikánů stálou práci a byt.

Pokud bude okruh výše uvedených osob vyjmut z odeslání do koncentračního tábora, je třeba postupovat následovně: je třeba usilovat o souhlas ke sterilizaci dosud nesterilních cikánských osob starších 12 let.

Uvalení preventivní vazby:

- Rodiny je třeba odeslat do tábora pokud možno pohromadě, včetně všech dětí, které nejsou hospodářsky samostatné. Pokud jsou děti umístěny v náhradní rodinné péči nebo jinde, je třeba zařídit jejich spojení s příbuzenstvem pokud možno již před zatčením. Stejným způsobem je třeba postupovat u cikánských dětí, jejichž rodiče zemřeli, jsou v koncentračním táboře nebo jinde.
- Aby se předešlo delší policejní vazbě, musí být zatčení cikánských osob provedeno teprve tehdy, když je zajištěn jejich brzký transport do koncentračního tábora.
- Kromě oděvu a prádla pro denní potřebu a zásoby kazících se potravin na cestu je třeba zanechat ostatní majetek cikánských osob na místě a až do dalších pokynů jej vhodným způsobem zajistit.
- Osobní doklady je třeba odebrat a zařadit je do spisů u příslušné služebny kriminální policie.
- Pokud o cikánských osobách nejsou k dispozici znalecká vyjádření, je třeba přezkoumat podle původu, způsobu života a vnějšího vzhledu (cikánská řeč, cikánské jméno!), zda jsou cikánského původu. Pokud existují nezbytné předpoklady, je i v těchto případech nutné naříditi preventivní ochrannou vazbu.

Ostatní.

Aby se zabránilo předčasnému odchodu, je třeba přijmout opatření, že cikánským osobám nebudou nařízena opatření za žádných okolností známa předem.

Po provedení opatření bude zrušeno utajení této akce.

=kráceno=

ŽALUJÍCÍ PÍSEŇ

ANOTACE:

Žáci se prostřednictvím autentické písně, vzniklé v nacistickém koncentračním táboře, seznámí s problematikou romského holocaustu. Na základě její analýzy diskutují o významu hudby v životě Romů.

VZDĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

ZV a GV: jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost, umění a kultura

OV: jazykové vzdělávání a komunikace, společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ, estetické vzdělávání

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

ZV a GV: OSV, VMEGS, MKV

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

ZV a GV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

OV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské kompetence a kulturní povědomí

VĚK: 12+

CÍLE:

Žáci:

- si uvědomí význam romské hudby; pokusí se analyzovat text písně a zařadit jej k historickým událostem.

ČAS: 80 min. (VČETNĚ PROJEKCE)

POMŮCKY:

- **MATERIÁL** – text písně
- psací potřeby
- listy papíru
- tabule nebo flipchart

POSTUP:

1. Promítneme film.
2. Bezprostředně po projekci vyzveme žáky, aby jedním slovem vyjádřili pocity, které v nich film vyvolal. Nekomentujeme ani nehodnotíme jednotlivé odpovědi. Slova zapisujeme na tabuli. Pokud se určité slovo opakuje, uděláme k němu čárku.
Poznámka: Využijte další metody reflexe emocí po filmové projekci, popsané v kapitole Společná aktivita k filmům.
3. Rozdělíme žáky do čtyř- až pětičlenných skupin. Každé skupině poskytneme kopii MATERIÁLU obsahující text romské písně i s českým překladem.

4. Vyzveme žáky, aby ve skupinách napsali na list papíru, jaké pocity v nich píseň Růženy Danielové vyvolává.
5. Následně zástupci každé skupiny prezentují zapsané pocity a učitel je zapisuje na tabuli.

REFLEXE:

V rámci reflexe shrneme pocity, které v žácích píseň vyvolala, a diskutujeme o významu hudby pro Romy.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu doporučuji pro žáky jakéhokoliv věku, je velmi emotivní. Dá se propojit s výukou hudební výchovy. Pro připomenutí a navození atmosféry je vhodné znovu přehrát část filmu, kde se píseň vyskytuje. Zkušenější děti lze upozornit na další písně týkající se tématu holocaustu, např. vybrané písně z dětské opery Brundibár – Ukolébavka.

Ilona Horáčková, ZŠ nám. Curieových a GPJP Praha 1

AUŠVICATE HI KHERO BARO...

PÍSEŇ, KTERÁ VZNIKLA V OSVĚTIMI

Tato píseň je symbolem a hymnou romského holocaustu, vznikla v osvětimském cikánském táboře a zpívá se dodnes po celém světě v několika národnostních verzích.

Tuto verzi v šedesátých letech zaznamenal etnolog Dušan Holý od paní Růženy Danielové, která jako jedna z mála českých Romů přežila holocaust. Píseň je vystavena v Muzeu romské kultury v Brně.

Aušvicate hi khero baro jáj, o Roma andre
phandle o Roma phandle, o Romňa také.

V Osvětimi je velký dům jaj, v něm jsou zavření
Romové, Romové jsou tam zavření, Romky také.

Le čhavoren keden ... (lakro hangos phadol)
le čhavoren keden murdaren.

Děti jim berou (zpěvače se lomí hlas)
děti jim berou zabíjejí.

Jaj, o daja pre lende roven, le čhavoren andro
plynos čhiven! O daja na kamen pre čhaven te
mukhen, hej the dajen tharen le čhavorencan.

Jaj, matky nad svými dětmi pláčou, děti
jim házejí do plynu! Matky svoje děti
nechtějí pustit, a tak pálí i je.

Kole churde čhaven mukhen, the o Romňa pro
transportos džan! O Romňa pro transportos
džan he čhavoren odoj mukhen.

Matky pouštějí své drobné děti a jdou na transport!
Jdou na transport a děti tam nechávají.

Odoj Mukhle he savoren tharde, o daja peskre bala
čhinen, hoj o churde čhavoren už buter na dikhena!

Nechali je tam a všechny je spálili, matky si
rvou vlasy, už svoje drobné děti nikdy neuvidí!

Džan pre eskorta, avka roven he už buter
pre čhaven (rovel) na dikhen.

Jak jdou na eskortu, tak pláčou, že už
své děti (pláče) nikdy neuvidí.

Kadi gili džal pal o cikne čhave, sar
o daja pal lende rovenas.

To je o těch malých dětech, matky
nad tyma děckama plakaly.

**ODA SA PES NA MUŠINĎA TE
AČHEL! NO, ALE AČHILA PES.**

**TO ŠECKO NEMOSELO BYT!
ALE STALO SA TO.**

CVIČENÍ K FILMU

Ó, TY ČERNÝ PTÁČKU

Na základě zhlédnutého filmu se pokuste odpovědět na následující otázky:

A – Historie

1. Co jste se ve filmu dozvěděli o Himmlerově Výnosu o potírání cikánského zlořádu z 8. prosince 1938?
2. Kdo byl Dr. Robert Ritter a čím se zabýval?
3. S čím jsou spojena místa Lety u Písku a Hodonín u Kunštátu?
4. Co označovalo písmeno Z v tetování Romů?
5. Vysvětlete, proč se říká, že „koleje v Osvětimi vedou rovnou do nebe...“:

B – Současnost

1. Zaznamenali jste v poslední době v médiích rasově motivované útoky? Jaké?
2. Co vyjadřují hesla a výroky, např. Chceme bílé Čechy, Čechy Čechům, Nic než národ, a kdo se k nim hlásí?

1. Kdo jsou Romové? Jaký je jejich původ?

V současné době je nesporně prokázán **indický původ Romů**. Především srovnání s indickými jazyky přispělo k potvrzení této hypotézy. Z Indie Romové odcházeli mezi 5. až 10. stoletím.

Pojem Rom označuje příslušníky etnických skupin indického původu. V překladu z romštiny znamená „muž“ nebo „člověk“ ve smyslu příslušnosti ke komunitě se společným jazykem (romština) a původem. Etymologie slova je nejasná, ale zřejmě pochází z indického slova „dom“ neboli „člověk“. Na prvním světovém kongresu v Londýně v roce 1971 Romové vyžadovali světovou veřejnost, aby byli označováni jako „Romové“, a ne jako „cikáni“. Důvodem byl původ a obsah pojmu cikán, který byl s negativním obsahem romské komunity přisouzen ze strany majoritní populace již v II. století.

2. Kdo jsou Sintové, jak se liší od ostatních Romů?

Romové se dělí do různých skupin, které se od sebe odlišují dialektem, tradicemi, způsobem života, oblečením apod. Například jen **v České republice dnes žije pět různých romských skupin**. Největší z nich tvoří **slovenští Romové**, žijící po tři století usedle, druhou nejpočetnější skupinou jsou **olašští Romové**, kteří přicházeli na území Uher a posléze i do našich zemí od druhé poloviny 19. století z Rumunska. Další malé skupiny představují **potomci českých a moravských Romů**, ve většině vyvražděných nacisty za druhé světové války, **maďarští Romové** a **Sintové**, potomci německých Romů.

Sintové jsou málo početnou skupinou německých Romů. Žijí v Německu, Rakousku a severní Itálii, částečně i u nás. Jejich řeč je podobná německému jazyku, dialekt se u této tradičně romské skupiny uchoval v autentické podobě, byť s mnoha zápůjčkami z němčiny. Sintové k nám v hojném počtu přicházeli zejména po nástupu Adolfa Hitlera v Německu k moci, z Rakouska po jeho připojení k německé Říši, po mnichovské dohodě i z odtržených Sudet. Za druhé světové války se stali v nacisty ovládané Evropě spolu s ostatními skupinami Romů **obětí nacistické genocidy**, jejímž „konečným řešením“ byla jejich hromadná likvidace ve vyhlazovacích táborech.

3. Kolik Romů žilo v Česku před válkou a po ní? Kolik jich zde žije nyní (rok 2025)?**Odkud pocházejí Romové žijící dnes v ČR?**

V tehdejší Československu žilo **před rokem 1938 asi 70–100 tisíc Romů**. Drtivá většina z nich byla usazena na Slovensku. Oficiální statistiky však udávaly nižší počty Romů s domovskou příslušností. Podle sčítání provedeného v letech 1922–1924 bylo na území Československa celkem 56 266 Romů, z toho v Čechách 579 osob a na Moravě a ve Slezsku 2139 osob. **Slovenští Romové** tak tvořili největší skupinu Romů. Druhou skupinou byla **skupina českých a moravských Romů**. Jednotlivé skupiny Romů byly doplněny **maďarskými Romy** žijícími na jihu Slovenska a **Sinty**, kteří se zdržovali především v německy mluvícím prostředí v severních Čechách.

Druhá světová válka s sebou přinesla téměř úplné vyvraždění Romů v Čechách a na Moravě. Po roce 1945 začali do Česka přicházet za prací Romové především z romských osad na Slovensku. Usazovali se zejména v pohraničí a v průmyslových oblastech severních Čech a Moravy, odkud bylo předtím odsunuto německé obyvatelstvo.

Zcela proti smyslu jejich mezirodových, mezikastovních vztahů působila i **asimilační politika praktikovaná Komunistickou stranou Československa** do roku 1989 (zákaz kočování, nucený rozptyl, potlačení romských tradic a jazyka atd.). Na jedné straně došlo k formálnímu zrovnoprávnění Romů a ke **zlepšení jejich materiální situace** (zlepšení životní úrovně, přístup ke vzdělání), na straně druhé došlo ke **zpretrhání tradičních vazeb a zničení tradičních norem**. Romové neměli možnost rozhodovat sami o svém osudu, byli pouhým objektem státní politiky.

Nejpočetněji jsou dnes Romové zastoupeni v severních Čechách, na severní Moravě a v Praze. Jinak žijí rozptýleni téměř po celé ČR. **Počet příslušníků romské národnosti se dnes odhaduje na přibližně 250 tisíc**, z toho asi 10 % tvoří olašští Romové, 5–10 % tvoří čeští a moravští Romové a zbylá většina se hlásí k Romům z východního a západního Slovenska.

4. Jaký je význam pojmu „romský holocaust“?

Termín romský holocaust označuje **systematické vyvražďování Romů z téměř celé Evropy řízené nacistickým Německem**.

Romové byli stejně jako Židé pronásledováni **na základě svého biologického původu**. V nacistic-

kém Německu byli nuceni žít prakticky pod policejním dozorem nebo byli internováni v nejrůznějších táborech. Od roku 1943 pak byli posíláni do vyhlazovacího koncentračního tábora Osvětim-Březinka (Auschwitz-Birkenau).

Holocaust romské populace v českých zemích se uskutečnil v prostředí nucené táborové koncentrace. Byl zahájen v tzv. cikánských táborech **v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu**, k jeho vlastní realizaci došlo především v tzv. cikánském táboře **Osvětim-Březinka**.

Z území protektorátu a z pohraničního území přiřčeného k Říši bylo násilně deportováno asi 5500 Romů do vyhlazovacího tábora v Osvětimi. Po osvobození se vrátilo jen 583 bývalých vězňů. Nacistický teror tak v českých zemích přežila asi jen desetina Romů – bylo tedy vyvražďeno 90 % předválečné romské populace.

Celkový počet obětí nacistického pronásledování Romů v Evropě nelze přesně určit. V současné době bývá uváděn počet **300 až 500 tisíc obětí**. Většina z nich nezahynula v koncentračních táborech, ale byla popravena jednotkami SS, které měly za úkol likvidaci Židů, komunistů a Romů.

5. Jaký je příběh malířky vystupující ve filmu, která v Osvětimi malovala portréty romských vězňů?

Malířka vystupující ve filmu **Dina Gottlieblová** se narodila v Brně v roce 1923. V roce 1943 byla pro svůj židovský původ deportována do Osvětimi. Zde si jí všiml táborový lékař Josef Mengele, pro kterého **měla malovat obrázky osvětimských romských vězňů**. Černobílé fotografie nedokázaly podle Mengeleho zachytit barvu romské pleti, a tak chtěl portréty použít jako ilustrace pro svou chystanou knihu. Gottlieblová s prací nijak nespěchala, věděla, že jí může zaručit snesitelnější vězeňský život a možná i naději na přežití. To ji nakonec opravdu zachránilo – dožila se konce války.

Do současné doby se **dochovalo pouze sedm jejích osvětimských akvarelů**, které jsou vystaveny v muzeu v Osvětimi. Po válce se Gottlieblová uchýlila do Paříže, kde začala pracovat jako animátorka. Seznámila se zde s americkým animátorem Artem Babbitem, za kterého se později provdala a usadila se s ním v USA, kde začala pracovat jako výtvarnice. Dina Gottlieblová-Babbittová zemřela roku 2009.

6. Jakou úlohu sehráli za války Robert Ritter a Eva Justinová a na jakých výzkumech se podíleli?

Doktoři Ritter a Justinová se významně podíleli na **rasovém výzkumu Romů** v nacistickém Německu. Již v roce 1933, poté, co se nacisté dostali k moci, bylo jako jedno z prvních nařízení přijato nařízení o „ochraně státu a lidu“, v rámci kterého byli Romové zařazeni mezi tzv. ničemnou populaci, a následné nařízení umožňovalo jejich sterilizaci. Sterilizace měla sloužit jako nástroj k vymýcení celých tzv. méněcenných skupin obyvatel.

Rasový výzkum Romů prováděl od roku 1932 právě doktor Robert Ritter, který se v roce 1936 stal vedoucím **Výzkumného ústavu rasové hygieny a populační biologie při říšském ministerstvu vnitra**. Mezi jeho nejvýznamnější spolupracovníky patřila doktorka Eva Justinová, která **prováděla výzkumy na skupině německých Romů – Sintů**.

Pracovníci ústavu prováděli antropologická a genealogická zkoumání Romů v terénu a v táborech, kde byli Romové internováni od roku 1936. **Definice „cikánů a cikánských míšenců“ byla provedena na základě pěti znaků**. Mezi tyto znaky patřila sounáležitost k romské komunitě, znalost romštiny, uznávání romského zvykového práva a především vzhled a genealogické zkoumání rodokmenu. Tzv. cikánští míšenci byli v očích nacistických rasových teoretiků „nebezpečnější“. Proto platilo, že za „cikánského míšence“ byla považována osoba, která měla mezi svými osmi předky alespoň jednoho Roma. Hledisko bylo přísnější než u tzv. židovských míšenců.

Zpracováním podrobné kartotéky o německých Romech napomohl ústav k provedení genocidních opatření. Vypracováním posudků se později doktor Ritter a jeho spolupracovníci **přímo podíleli na posílání Romů do vyhlazovacího koncentračního tábora v Osvětimi**.

Někteří z těch, jež se podíleli svou prací na genocidě Romů, byli po válce v Německu ustaveni do významných funkcí. Robert Ritter přednášel na univerzitě a pracoval jako dětský lékař, Eva Justinová působila jako soudní znalkyně – psychologka.

7. Nacházely se podobné sběrné tábory pro romské obyvatelstvo, jako byly v Letech u Písku a v Hodoníně, také v jiných evropských zemích?

Jedním z mnoha opatření v řešení romské otázky na územích kontrolovaných nacistickým Německem, je-

PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ – HOLOCAUST	
FILM	Ó, TY ČERNÝ PTÁČKU
OTÁZKY A ODPOVĚDI	

jichž cílem bylo oddělení Romů od ostatního obyvatelstva, byl **vznik táborů pro Romy**. Jednalo se o tábory internační, sběrné, kárné pracovní a koncentrační. V letech 1935–1938 tak vzniklo na území Německa několik táborů, v nichž byla soustředěna část Romů, kteří zde žili pod policejní ostrahou.

V okupovaných zemích – **Rakousku, Belgii, Nizozemsku a Francii** – byla uplatněna podobná opatření jako v Německu. V Rakousku byl v roce 1941 uveden do provozu tábor v Lackenbachu, kde bylo internováno tři až čtyři tisíce Romů. V **Chorvatsku** likvidoval fašistický režim Romy spolu se Židy také v koncentračních táborech. V okupovaném Sovětském svazu a Srbsku byli Romové vražděni jednotkami SS. Na území **Slovenského státu** byli zařazováni do pracovních táborů a na podzim roku 1944 byl zřízen tzv. zajišťovací tábor pro cikány v Dubnici nad Váhom. V tomto táboře byly vězněny celé romské rodiny a prováděly se zde masové popravy.

8. Proč komunisté v Československu utajovali skutečnosti o romském holocaustu?

Po skončení druhé světové války probíhal v Norimberku proces s německými válečnými zločinci, světová veřejnost odsoudila nacismus a poprvé se začalo mluvit o zločinech proti lidskosti. Mluvílo se především o obětech z řad politicky pronásledovaných a o genocidě Židů. Další skupiny osob pronásledovaných nacismem zůstaly poněkud v ústraní.

Těsně po válce **nebylo jednoznačně řečeno, že mezi rasově pronásledované patřili společně se Židy také Romové**. Byla tak v podstatě akceptována nacistická teorie o Romech jako asociálním prvku ve společnosti. **Komunisté nepovažovali Romy za národnostní, ale spíše sociální skupinu**, proto neměli zájem toto téma otevírat. Navíc nebylo žádoucí připomínat českou spoluvinu na pronásledování a vyhlazování Romů.

V českých zemích **stanul za romskou perzekuci před soudem pouze Josef Janovský**, velitel tábora v Letech u Písku, jehož stíhání bylo v roce 1948 zastaveno. Dále byli potrestáni dva dozorcí z tohoto tábora, a to pouze kázeňskými tresty (tedy nikoliv soudem).

Od šedesátých let 20. století se romským holocaustem začali zabývat první odborníci, například historik Ctibor Nečas. Teprve po pádu komunistického režimu se o téma začala zajímat veřejnost a média.

9. Kdo je muž mluvící v závěru filmu v parlamentu?

Tím mužem je **Miroslav Sládek**, zakladatel a předseda krajně pravicové politické strany **Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa** a tehdejší poslanec Parlamentu ČR. Sládek proslul na české politické scéně v devadesátých letech 20. století svými **populistickými, rasistickými a xenofobními názory**. Mítinky republikánské strany provázely fyzické konflikty, projevy nacionalismu a xenofobie, jež strana otevřeně hlásala. Ve volbách do sněmovny v roce 1996 získala Sládkova strana kolem 8 % hlasů. Svým prohlášením, že „Cikáni by měli být trestně odpovědní už od narození, protože to je prakticky jejich největší zločin“, se myšlenkově přiblížil k prohlášení nacistických vědců, kteří hlásali teorii o dědičné asociálnosti a zločinnosti „cikánů a cikánských míšenců“.

Odpovědi vypracoval:

Roman Ferstl, historik, učitel

Michal Schuster, historik

SEDM SVĚTEL

Olga Sommerová

2008/ 57 min.

Sedm světél znamená sedm svíc na sedmiramenném židovském svícnu zvaném menorá, jež se zapaluje za odříkávání modlitby za oběti holocaustu. Česká režisérka Olga Sommerová se netají tím, že ji zajímají silné životní příběhy zajímavých ženských osobností. Ve svém dokumentu postavila před kameru šest židovských pamětnic a nechala je vyprávět o temné době, kdy je nacistické Německo jako příslušnice „nepřátelské rasy“ deportovalo do ghett a koncentračních, pracovních a vyhlazovacích táborů.

Ve svých vyprávěních nás tyto ženy zavádějí do Terezína, Osvětimi a Belzec, kde se do jejich paměti otiskly obrazy krutého vyhlazování židovského obyvatelstva. Jiné měly naopak možnost aktivně bojovat mezi partyzány či v zahraňičním odboji a pomoci tak svým blízkým i milované vlasti. Každá z pamětnic se svěří nejen se svým vlastním návodem na přežití nacistického režimu, ale přináší komplexní svědectví o největší genocidě v historii lidstva.

Společným pojítkem pro většinu z nich pak byla skutečnost, že jim v nezapomenutelně kruté etapě jejich života pomohla hudba. Dávala jim na chvíli zapomenout na nejtěžší chvíle a posilovala jejich duševní sílu, když je na chvíli změnila z ponížených obětí války ve vzdělané a tvůrčí jedince, kterými ve skutečnosti byly. Ženy také sebereflexivně prozkoumávají své vlastní chování v tehdejší době: jeho nedostatky a přednosti ve chvíli, kdy byly vystaveny extrémní životní situaci.

Síla jejich výpovědí je obzvláště silná, když samy upozorňují na nebezpečné chování současníků, kteří se veřejně hlásí k odkazu nacismu a nezdravého nacionalismu se všemi jeho důsledky. V době, kdy extremistické skupiny neonacistů posilují v několika evropských zemích včetně České republiky, je poselství těchto žen navýsost aktuální. Jejich odkaz se zvýznamňuje plynutím času, které odnáší připomínky kolektivní křivdy. Než naposledy vydechne nejmladší z nich, naléhavé svědectví musí zůstat uchováno a předáváno dál, neboť jen tak lze zabránit tomu, aby se lidé stali vůči této smutné etapě dějin lhostejní.

ŠEST ŽEN, ŠEST CITACÍ

ANOTACE:

Žáci se prostřednictvím skutečných příběhů židovských žen za druhé světové války seznámí s problematikou holocaustu a diskutují na dané téma.

VZDĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

ZV a GV: jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost

OV: jazykové vzdělávání a komunikace, společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

ZV a GV: OSV, VMEGS, MKV

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

ZV a GV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

OV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské kompetence a kulturní povědomí

VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci:

- se naučí formulovat názory na dané téma a kriticky myslet;
- diskutují o etických otázkách na základě skutečných příběhů židovských žen za druhé světové války.

ČAS: 90 min. (VČETNĚ PROJEKCE)

POMŮCKY:

- šest velkých archů papíru (pro flipchart, balicí papíry)
- fixy
- **PRACOVNÍ LISTY A–F** s citacemi a zadáním úkolu

POSTUP:

1. Promítneme film.
2. Bezprostředně po projekci vyzveme žáky, aby jedním slovem vyjádřili pocity, které v nich film vyvolal. Nekomentujeme ani nehodnotíme jednotlivé odpovědi. Slova zapisujeme na tabuli. Pokud se určité slovo opakuje, uděláme k němu čárku.
Poznámka: Využijte další metody reflexe emocí po filmové projekci, popsané v kapitole Obecná aktivita k filmům.
3. Na různá místa ve třídě předem vyvěsíme prázdné archy papíru. Každý doplníme PRACOVNÍM LISTEM s citací jedné z hrdinek filmu a zadáním úkolem.
4. Žáky rozdělíme do šesti skupin, které se rozmístí k jednotlivým „stanovištím“. Skupiny mají cca 5 minut na vypracování úkolu z PRACOVNÍHO LISTU. Své závěry zapíší na arch papíru. Po uplynutí přidělené doby se skupiny vždy posunou o jedno místo dál, a postupně tak vystřídají všechna stanoviště.

5. Na závěr se skupina vrátí na své původní místo. Žáci prostudují informace, které zde zapsaly i ostatní skupiny, a krátce o nich diskutují.
6. Zástupce každé skupiny postupně představí ostatním své téma. Přečte nahlas citát a shrne myšlenky, které vyplynuly z práce všech skupin.

REFLEXE:

Probíhá závěrečnou diskusí nad otázkami: Čím se lišily a v čem si byly příběhy židovských žen podobné? Mohou být příběhy těchto žen pro nás poučením?

POZNÁMKA:

Při nedostatku času lze aktivitu zkrátit tak, že každá skupina pracuje pouze s jedním citátem a výsledky své práce prezentuje ostatním. V tomto případě na aktivitu stačí 25 minut.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivita dává možnost pracovat buď se všemi citacemi, nebo jen s některými z nich. Osvědčilo se pracovat v menších skupinách po třech žácích. Další možností je místo velkých záznamových archů použít i papíry ve formátu A4. Žáci tak zůstávají na svém místě a po třídě putuje jen citát se záznamovým archem. Je třeba nechat žákům dostatek času na přečtení a diskusi nad citací. Pokud není dostatek času, je lepší snížit počet citací, než zkracovat dobu na vypracování úkolů. Osvědčilo se mi skupiny obcházet a ujistit se, že žáci všemu rozumí, popřípadě vysvětlit, čemu nerozumí (např. pojem propaganda). Diskuse byla aktivní a i obecně etická témata se stále dotýkala holocaustu. Aktivita by mohla být dále využita jako úvodní k následné samostatné práci – úvahy, eseje.

Zdeňka Juklová, Masarykova základní škola a Obchodní akademie v Tanvaldu

„.... Někteří dejchali, někteří už ne. Já jsem ještě dýchala. Najednou už jsem měla pocit, že slyším hlas a řek: ,To je konec, dále už nemůžeš.' Tak, jak jsem se nemohla hnout, tak jsem vstala na kolena a přelezla všechny ty mrtvoly. Ani nevím, kde jsem tu sílu brala. To vím, že nebyla moje. Ta šla odněkud odjinud... Předemnou byla stanice Červeného kříže a tam jsem zalezla...”

Zdena Fantlová

Úkol:

Zamyslete se nad tím, kde v mezních situacích berou lidé sílu přežít. Své postřehy запиšte.

„Můj kluk plakal, že má hlad. Náhodou jsem tam viděla kousek chleba, tak jsem mu ho dala. – Já jsem kradla. – Nezapomenu na to!“

Alice Herz Sommerová

Úkol:

Zamyslete se nad etickým dilematem: ukradnout s cílem někomu pomoci, nebo nekrást? Své názory stručně zformulujte a запиšte.

„Když jsme se pak dostali do Anglie, přes Polsko, tak ten anglický úřad se o mě postaral a poslal mě do školy. Já jsem se velmi dobře učila, náš ředitel tvrdil, že bych měla jít na univerzitu. Já jsme řekla: ‚Ne, já na univerzitu nepůjdu, já musím něco udělat, abychom se zbavili těch hitlerovských Nácků,‘ a tak jsem se přihlásila dobrovolně k letcům.“

Ruth Tosková

Úkol:

Pokuste se odpovědět na otázku: Co vedlo lidi k zapojení do protinacistického odboje? Zamyslete se nad vztahem odboj – svoboda a své názory запиšte.

„Tak jsem si stoupla na silnici a šla jsem přesvědčovat ty ustupující Němce, aby se dali do lesů, že jim tam budem nosit žrádlo. Co tady bojujou, za koho? Dyť to byli chudáci, a oni opravdu šli a byli celý šťastný.“

Otázka režisérky: A přijali ty partyzáni německý vojáky? „Jo, přijali, co měli dělat. Někteří zastřelili, co byli moc, Heil Hitler“, ale někteří přijali, ale někteří opravdu oddělali.“

Pavla Kováčová

Úkol:

Zamyslete se nad pojmy vina – trest – odplata. Své myšlenky zformulujte a запиšte.

„Permanentně jsme žili ve strachu. My jsme měli čtyři tlumoky, nebo jak se hezky říká ruksaky, a ty jsme měli zabalené. Jednoho dne zazvonili u nás a řekli: ‚Vezměte si věci a pojdte.‘“

Erika Bezdíčková

Úkol:

Z čeho pramenil jejich strach? Věděli, kam je odvezou? Pokuste se odhadnout, co v zavazadlech měli. Diskutujte a názory, na kterých se shodnete, zapíšte.

**„Ten jeden říká: ,No vždyť ona vypadá jako člověk. ‘
Ta propaganda byla taková, že oni s námi tak zacházeli
a měli nás jako dobytek.“**

Zuzana Růžičková

Úkol:

Jaký cíl má propaganda? Jak je možné, že lidé dokonce uvěřili, že Židé nejsou lidé? Jaké jsou hranice lidské důstojnosti?
Své názory запиšte.

KAM SMĚŘOVALY JEJICH KROKY?

ANOTACE:

Žáci se prostřednictvím aktivity zamyslí nad otázkou návratu obětí holocaustu do běžného života po válce.

VZDĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

ZV a GV: jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost

OV: jazykové vzdělávání a komunikace, společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

ZV a GV: OSV, VMEGS, MKV

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

ZV a GV: k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

OV: k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské kompetence a kulturní povědomí

VĚK: 15+

CÍLE:

Žáci:

- rozvíjejí kritické myšlení;
- se zamyslí nad otázkou návratu obětí holocaustu do běžného života po válce.

ČAS: 120 min. (VČETNĚ PROJEKCE)

POMŮCKY:

- psací potřeby
- listy papíru

POSTUP:

1. Promítneme žákům část filmu, který zastavíme před jeho poslední kapitolou, jež pojednává o osudu hrdinek po válce.
2. Vyzveme žáky, aby se pokusili odhadnout jejich osud po skončení druhé světové války. Každý žák pracuje samostatně. Jednou, maximálně dvěma větami formuluje možné životní situace a zapíše je na papír. Na vypracování ponecháme žákům cca 5 minut. Můžeme žákům pomoci návodnými otázkami typu: Kam směřovaly jejich první kroky po osvobození? Jak je přijali ostatní lidé?
3. Poté promítneme poslední část filmu.
4. Bezprostředně po projekci vyzveme žáky, aby jedním slovem vyjádřili pocity, které v nich film vyvolal. Nekomentujeme ani nehodnotíme jednotlivé odpovědi. Slova zapisujeme na tabuli. Pokud se určité slovo opakuje, uděláme k němu čárku.

Poznámka: Využijte další metody reflexe emocí po filmové projekci, popsané v kapitole Obecná aktivita k filmům.

	PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ – HOLOCAUST
FILM	SEDM SVĚTEL
	AKTIVITA

5. Rozdělíme žáky do čtyř- až pětičlenných skupin, v nichž se žáci vzájemně seznámí s tím, co si zapsali, a své závěry společně konfrontují s informacemi, které se dozvěděli z filmu.

REFLEXE:

Následuje společná diskuse na téma život po válce, návrat do „normálního“ života, problémy, které Židy potkaly.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivitu jsem odzkoušela v 9. ročníku ZŠ a dle mého názoru je vhodná zejména pro žáky středních škol. V odpovědích se promítaly i vědomosti z dějepisu a jiných zdrojů. Žáci se hodně soustředili na dobu ihned po válce. Aktivita vyvolala další otázky, které jsme diskutovali v reflexi. Mohla by být použita jako evokace na začátku výuky o holocaustu, nebo naopak na konci k rekapitulaci a vyjasnění si souvislostí.

Zdeňka Juklová, Masarykova základní škola a Obchodní akademie v Tanvaldu

CVIČENÍ K FILMU

SEDM SVĚTEL

Na základě zhlédnutého filmu se pokuste odpovědět na následující otázky:

1. Menora je sedmiramenný svícen, který je jedním ze symbolů judaismu. Pokuste se doplnit skupiny lidí, za které zapalovala svíčky paní Erika Bezdíčková na začátku filmu.

První a druhou svíci zapalují za....., třetí za.....,

čtvrtou za....., pátou za....., šestou za.....

a sedmou za.....

2. Dle informací z filmu popište rozdíly mezi jednotlivými typy míst, do kterých byli přemísťováni oběti holocaustu.

ghetto

vyhlazovací tábor

koncentrační tábor

3. Vyjmenujte alespoň tři místa, která se pojí s utrpením Židů za druhé světové války a která zazněla v tomto filmu. Přiřadte k nim, zda se jednalo o ghetto, vyhlazovací tábor nebo koncentrační tábor.

4. Vyhledejte na mapě Evropy (viz mapka strana 18) některá další místa, kde se vyskytovala podobná zařízení.

5. Ve filmu zaznělo jméno Josef Mengele. Pokuste se zjistit, kdo a čím byl. Informace hledejte na internetu, v encyklopediích apod.

6. Jakou úlohu hrála v životě většiny hrdinek dokumentu hudba?

1. Proč byli lidé přijíždějící do koncentračních táborů podrobeni selekci?

Kromě ideologických důvodů a snahy o celkové vyhlazení Židů byla fyzická likvidace vězňů v koncentračních táborech vedena i ekonomickými ohledy. Německo ze zkušeností z první světové války vědělo, jak moc může ohrozit hospodářský a materiální potenciál pro vedení války péče o zajaté vojáky podle Ženevských konvencí. Proto za druhé světové války nacisté nechávali vyhladovět k smrti jak sovětské válečné zajatce, tak i vězně v táborech.

Po příjezdu do tábora obvykle procházeli židovští vězni tzv. **selekci, při které se rozhodlo, které osoby budou okamžitě likvidovány**. Jednalo se o lidi neschopné vykonávat těžkou práci – staré a nemocné, děti a matky s malými dětmi. Nacisté pro tyto osoby používali termín „**neužiteční jedlíci**“. Většinou však byla naprostá většina deportovaných, mezi nimi i mnoho přeslechopných, poslána okamžitě do plynových komor.

Dalším kritériem selekce byl **aktuální počet vězňů v táboře nebo počet potřebných přeslechopných osob**. Přeslechopní vězni měli doplnit stálý nedostatek lidí při zvyšující se válečné výrobě nacistického Německa. Jejich podíl na válečné výrobě daleko převyšoval zapojení německých žen, válečných zajatců a nuceně nasazených

Kromě počáteční selekce po příjezdu byly časté táborové selekce při apelu, v bloku, v nemocničním revíru či ve venkovních komandech. Selekcce znamenaly kromě vyřazení nevhodných osob také projev absolutní moci nad životy vězňů.

2. Co měl vyjadřovat nápis nad branami koncentračních táborů „Arbeit macht frei“? Bylo toto heslo u vstupu do všech táborů?

„Arbeit macht frei“ neboli „**Práce osvobozuje**“ nebo „**Práce činí svobodným**“ je výraz, který poprvé použil v roce 1872 německý germanista a nacionalista Lorenz Diefenbach jako titul svého románu. V roce 1928 pak vláda Výmarské republiky použila tuto větu v rámci své politiky veřejných prací pro nezaměstnané během hospodářské krize a v jejím zvráceném použití pokračovali i nacisté. Nápis „Arbeit macht frei“ vězňům sděloval, že **jedinou cestou k opuštění tábora je práce**. Zároveň však **byl výsměchem otrocké práci vězňů, která neosvobozovala, ale zabíjela**. Nápis byl umístěn na branách jen některých koncen-

tračních táborů – Osvětim I., Dachau, Gross-Rosen a Sachsenhausen – a u vchodu na I. dvůr policejní věznice gestapa v Malé pevnosti v Terezíně. Například v Buchenwaldu byl na vstupní bráně citát „Jedem das Seine“, „Každému, co mu patří“.

3. Jak je možné, že pracovníci Červeného kříže, kteří navštívili terezínské ghetto, nejednali nestranně a objektivně?

Mezinárodní výbor Červeného kříže byl založen ve Švýcarsku v roce 1864 a kladl si za **cíl pomáhat zraněným a zajatým vojákům**. Mezi jeho hlavní úkoly patřil dohled nad přístupem válčících států vůči zajatcům, které Červený kříž také hmotně podporoval, zprostředkovával kontakty s rodinami a po konci války usnadňoval jejich návrat domů. Aby tuto úlohu mohl plnit, **přístupoval k válčícím státům neutrálně**, tj. neposuzoval, který z nich je v právu.

Mezinárodní výbor veřejně nekritizoval genocidu Židů a dalších skupin za druhé světové války zejména z toho důvodu, že by tím porušil pravidlo nestrannosti a neplnil svůj hlavní cíl, kterým je **pomáhat jednotlivcům v nouzi**. Otázkou ale je, zda chybou nebyl právě onen „nestranný“ přístup v konfliktu, který byl veden rasovou ideologií, a zda tradiční postupy Červeného kříže, od zprostředkování kontaktu přes materiální pomoc, byly přiměřenou reakcí na rasistickou genocidu. Jakkoliv je postup této mezinárodní organizace kritizován, je třeba mít na paměti, že veřejné odsouzení holocaustu by ztížilo pomoc Červeného kříže ve prospěch dalších obětí druhé světové války, například válečných zajatců západních států.

Terezínské ghetto, stejně jako některé další tábory, navštívili zástupci Mezinárodního výboru Červeného kříže. Jejich inspekce však byly velmi výjimečné, neboť nacisté návštěvu většiny táborů nepovolovali. Přesto však vzbuzují řadu otázek. Například zpráva, kterou **komisař mezinárodního výboru Maurice Rossel** vypracoval o prohlídce speciálně upraveného terezínského ghetta v roce 1944, **pouze reprodukuje falešné informace nacistické propagandy**. Mezinárodní výbor bývá kritizován také za to, že i přes množství se zprávy o vyvražďování Židů a přes požadavky některých svých členů nikdy nevydal oficiální prohlášení odsuzující nacistickou genocidu. Po válce pak byl kritizován také za to, že dlouhou dobu nepřístupnil své archivní materiály týkající se druhé světové války.

4. Proč nechtěli slovenští partyzáni spolupracovat s Židy?

Jedná se spíše o nespravedlivé paušalizující tvrzení už jen proto, že v řadách povstalců bojovalo na 1600 židovských mužů a žen. K ozbrojenému odporu se přidali především členové levicového hnutí mládeže Ha-šomer ha-cair (Mladý strážce), jež představovalo nejsilnější proud v sionistickém hnutí na Slovensku, a Komunistické strany Slovenska. Mezi partyzány ve slovenských horách našly po potlačení slovenského národního povstání útočiště i stovky nebojeschopných židovských obyvatel – žen, dětí, starých, nemocných a raněných. **Zájem slovenských Židů zapojit se do ozbrojeného boje proti fašismu byl velký, byl však limitován jejich zoufalým postavením**, neboť valná většina z nich byla deportována do koncentračních nebo vyhlazovacích táborů.

Ani v partyzánských jednotkách se bohužel nepodařilo vymýtiti protizidovské předsudky. Pro pochopení příčin, proč byli Židé odmítáni, si však univerzálním odkazem na antisemitismus nevystačíme. V nepředstavitelně tvrdých podmínkách partyzánského boje na slovenských horách v zimě, kdy byla hodnota lidského života vnímána podstatně odlišně než v naší dnešní společnosti, **mohli být lidé bez patřičného výcviku partyzánským jednotkám objektivně na obtíž**. Židům, prohlášeným státem za vnitřního nepřítele, nebyl umožněn výcvik se zbraní v ruce. Oproti nežidovským brancům armády Slovenského státu, kteří byli základem povstalecké armády, byli jejich židovští vrstevníci znevýhodněni.

5. Jak fungoval za druhé světové války zahraniční odboj v Londýně, o kterém mluví ve filmu Ruth Tosková?

Československý zahraniční odboj se začal formovat krátce po 15. březnu 1939, kdy německá vojska obsadila okleštěné území Čech a Moravy. Jeho **ústřední postavou** se stal bývalý prezident **Edvard Beneš**, který se v létě 1939 vrátil ze Spojených států do Londýna. **První oficiální polovládní útvar, pařížský Československý národní výbor**, byl Francií a Británií uznán na konci roku 1939. Provizorní vláda se sídlem v Londýně byla Brity uznána až po porážce Francie 21. července 1940 a plnohodnotná vláda teprve po vstupu Sovětského svazu do války, tedy 18. července 1941. Beneš se stal prezidentem a sám jmenoval vládu pod vedením Msgre. Jana Šrámka. Vládní uspořá-

dání formálně kopírovalo demokratickou ústavu, když **kromě prezidenta a vlády existoval i exilový parlament, československá Státní rada**. Londýnské československé ministerstvo národní obrany provádělo řídicí a organizační činnost jednak ve vztahu k odboji v protektorátu, jednak zastřešovalo zahraniční bojová uskupení československých vojenských jednotek.

6. Co prosazovalo sionistické hnutí a čím bylo pro komunistický režim nebezpečné?

Sionistické hnutí vzniklo koncem 19. století. Ve svých idejích se vzdálilo náboženské definici toho, kdo je Žid, a prosazovalo názor, že **Židé jsou národ a mají mít vlastní stát**. Jen tak se podle něj dala vyřešit tzv. židovská otázka, tedy otázka postavení Židů ve světě po jejich občanském zrovnoprávnění, které v západní a střední Evropě proběhlo v 19. století.

Ruští komunisté pod vedením Lenina **považovali židovský nacionalismus a sionismus za zpátečnické hnutí, které mělo v zájmu židovské buržoazie odvádět pozornost chudších Židů od třídního boje**. Záporný postoj k sionismu zaujímal později i sovětský stát, vzešlý z Leninem vedené bolševické revoluce.

Sionismus odmítali i mnozí židovští komunisté, mimo jiné proto, že vůdci sionistického hnutí vyjednávali s Velkou Británií o zřízení „židovské domoviny“ v Palestině v době, kdy byla jak hlavní koloniální mocností na Blízkém východě, tak jedním z hlavních protivníků sovětské revoluce. Nežidovští komunisté podezřívali své židovské soudruhy, že nejsou dost odolní vůči sionistickým vlivům, a po druhé světové válce tyto postoje vyústily na straně moskevského vedení v představu, že se **sionismus pokouší prostřednictvím komunistů židovského původu rozvrátit sovětský režim i režimy satelitních zemí**.

Otázky vypracovali:

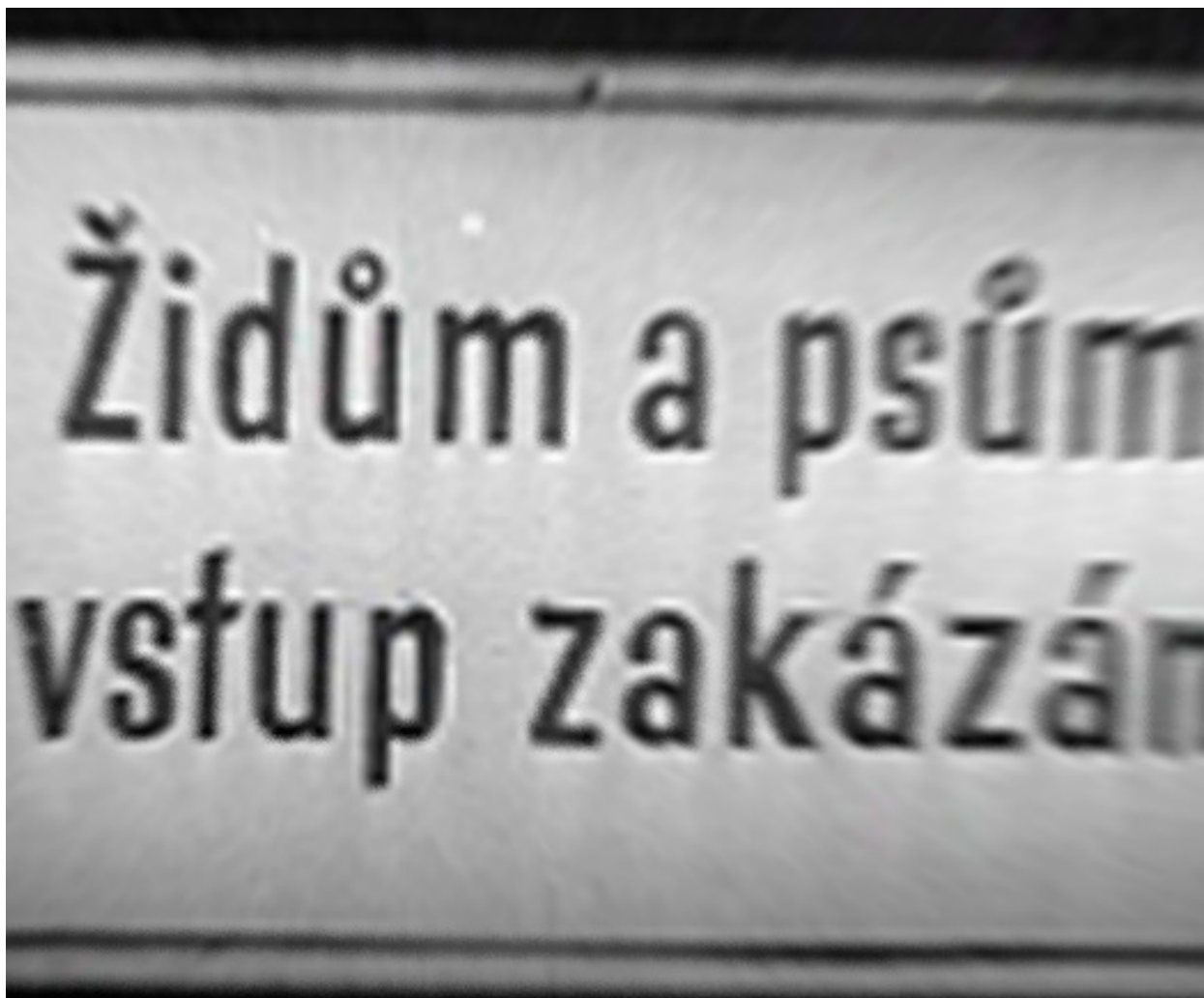
Roman Ferstl, historik a učitel

Tomáš Fedorovič, historik,

Michal Frankl Daniel Putík, historik

Jan Láníček, historik

Petr Brod, historik

O ZLÉM SNU

Pavel Štingl

2000 / 49 min.

Snímek Pavla Štingla je dokumentární pohádkou na motivy vzpomínkové knihy Evy Erbenové, v níž autor dynamicky střídá archivní záběry s barevně se proměňující stylizací i s jednoduchými animačními postupy. Film začíná v době první republiky, kdy v zámožné židovské rodině Erbenových vyrůstá malá Eva. První roky života plynuly v bezstarostných hrách a pravidelných návštěvách babičky. Koncem 30. let se však z rádia začal stále častěji ozývat výhrůžný hlas Adolfa Hitlera a zanedlouho již německá armáda obsadila území Československa. Netrvalo dlouho a Evička jako dítě židovského původu nesměla chodit do školy či jezdit tramvají v prvním voze, její rodiče museli odevzdat většinu majetku a její kamarádky ji přestaly navštěvovat. V prosinci 1941 pak s rodiči a se svou panenkou Haničkou odjíždí transportem do Terezína. Zde se během chvíle stává dospělou, namísto jména je jí přiděleno číslo a je jí jasné, že odtěd se již musí umět spolehnout jen sama na sebe. Celý den tráví se svými rodiči a vrstevníky pěstováním zeleniny pro Němce, sama se přitom musí spokojit s minimální stravou. I přes bídné poměry se židovská komunita v Terezíně snaží zachovat svou důstojnost a po večerech se děti učí psát, zpívat a malovat. V roce 1944 zde vypukne epidemie tyfu, následovaná hromadnými transporty do dalších táborů, většinou do Osvětimi. Použití archivních záběrů dokresluje otřesné vzpomínky malé Evy na brutalitu dozorců a životní podmínky v tzv. továrně na smrt. V té době zůstává už jen sama s matkou, která během pochodu smrti vysílením umírá. Malá Eva se pokusí o útěk a jako zázrakem se jí podaří dostat se až do moravské vsíky Postřekov. Tady ji na pokraji smrti hladem a vysílením naleznou v dubnu 1945 dva místní chlapci, jejichž rodičům se podaří Evu přivést k životu. I přes hrozbu trestu smrti se vesnická rodina rozhodne ponechat si židovskou dívku u sebe. Ta se však po měsíci schovávání vzhledem ke svým útrapám již ani nedokáže radovat z konce války a převládá u ní hluboký smutek ze ztráty nejbližších. V životě ji posiluje jen naděje, že jejímu otci se přece jen podaří zázrakem přežít. Nikdy ho však již nepotkala. Dlouho po skončení druhé světové války se Eva Erbenová rozhodla své zážitky sepsat ve formě deníku a seznámit tak se svým osudem své děti a vnuky.

NESMÍŠ! ODEVZDEJ!

ANOTACE:

Aktivita žáky seznámí s pojmem holocaust, s jeho příčinami a následky, a blíže se zaměří na pochody smrti, které se uskutečnily na konci druhé světové války. Na základě práce s archivním materiálem – protižidovskými opatřeními – žáci získají povědomí o diskriminaci Židů a postupném omezování jejich práv na počátku holocaustu.

VZDĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

ZV a GV: jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost

OV: jazykové vzdělávání a komunikace, společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

ZV a GV: OSV, VMEGS, MKV

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

ZV a GV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

OV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské kompetence a kulturní povědomí

VĚK: 13+

CÍLE:

Žáci:

- si uvědomí, jak začalo omezování lidských práv Židů a v co se postupně přeměnilo;
- dozvědí se, co byly tzv. pochody smrti na konci druhé světové války.

ČAS: 90 min. (VČETNĚ PROJEKCE)

POMŮCKY:

- MATERIÁL s vybranými nařízeními pro židovské obyvatelstvo do každé skupiny
- mapa Evropy z období druhé světové války
- psací potřeby

POSTUP:

1. Žáky rozdělíme do čtyř- až pětičlenných skupin. Do každé skupiny rozdáme MATERIÁL s protižidovskými opatřeními z Protektorátu Čechy a Morava. Žáci ve skupinách přemýšlejí nad tím, kterých pět nařízení či zákazů by považovali za nejvíce diskriminující, a označí je. Svůj výběr musí umět zdůvodnit, přípravu mohou napsat na druhou stranu MATERIÁLU.
2. Následně mluvčí každé skupiny představí jejich výběr. V diskusi neopomeneme zdůraznit, co bylo hlavním motivem těchto opatření vůči židovskému obyvatelstvu, tedy izolovat Židy od ostatního obyvatelstva.
3. Před projekcí filmu diskutujeme s žáky krátce na téma holocaustu. Zjistíme, zda mají alespoň základní znalosti o tom, co holocaust byl a co znamenal pro Evropu.
4. Poté promítneme film.

5. Bezprostředně po projekci vyzveme žáky, aby jedním slovem vyjádřili pocity, které v nich film vyvolal. Nekomentujeme ani nehodnotíme jednotlivé odpovědi. Slova zapisujeme na tabuli. Pokud se určité slovo opakuje, uděláme k němu čárku.

Poznámka: Využijte další metody reflexe emocí po filmové projekci, popsané v kapitole Obecná aktivita k filmům.

6. Po projekci se v diskusi vrátíme k tomu, jak začalo omezování lidských práv Židů a jak skončilo. Vrátime se k posledním útrapám vězňů z koncentračních táborů, kdy museli podstoupit tzv. pochody smrti. S žáky si dovysvětlíme fakta k pochodům smrti, která ve filmu nezazněla.

7. Žákům rozdáme mapu Evropy z období druhé světové války (použít můžeme např. mapu ze strany 18). Vyzveme žáky, aby se ve skupinách pokusili do mapy vyznačit, kudy mohl vést pochod smrti, kterého se zúčastnila hrdinka filmu.

REFLEXE:

V reflexi se zaměříme na pochopení toho, co si Židé v polovině 20. století prožili a proč k tomu došlo.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivita je poměrně náročná na čtenářskou gramotnost. Je proto nezbytné, aby žáci měli dostatek času na zpracování. Při vyznačování pochodu smrti do mapy nejde o přesné zaznamenání míst, kudy Židé procházeli, ale o uvědomění si fyzické náročnosti z hlediska vzdálenosti, kterou museli vězni urazit, a přírodních podmínek. Je rovněž důležité, aby žáci zhlédli celý film, aby jim neunikly některé souvislosti potřebné k naplnění očekávaného výstupu.

Stanislav Švejcar, ZŠ Zámecká, Litomyšl

Vybraná protižidovská opatření v protektorátu Čechy a Morava

-
- zákaz výkonu profese Židovským advokátům
 - zákaz pracovat ve veřejné správě, ústavech a institucích
 - zákaz pracovat u soudů
 - zákaz pracovat ve školách
 - zákaz výkonu praxe pro lékaře „neárijského původu“ ve všech zdravotních zařízeních
 - zákaz jakéhokoli disponování hospodářskými podíly, pokud jsou úplně nebo částečně v Židovských rukou
 - zákaz prodávat nemovitý majetek
 - zákaz prodávat hospodářské podniky a práva k nim
 - zákaz vstupu Židů na městské plovárny a veřejná koupaliště
 - zákaz používat stejné místnosti s árijci v nemocnicích, sanatoriích a chudobincích
 - povinnost odevzdat rozhlasové přijímače
 - zákaz vycházení po 20. hodině
 - zákaz navštěvovat sportovní hřiště i jako diváci
 - zákaz navštěvovat divadla a kina
 - občanské legitimace Židů musí být označeny písmenem J
 - Židé musí uložit veškeré své cennosti do bankovní úschovy
 - zákaz chování holubů
 - zákaz jízdy na parnicích
 - pro Židy stanovena nákupní doba od 11 do 13 a od 15 do 16.30 hodin
 - zákaz používání jídelních a spacích vagonů ve vlacích
 - zákaz vstupu do kaváren a restaurací, a to i v případě, že měly pro Židy vyčleněnu zvláštní místnost
 - omezení dopravy v tramvajích: Židé smějí jezdit jen posledním vozem soupravy, má-li tramvaj dvě plošiny; má-li tramvaj jen jeden vůz, jsou Židé z dopravy vyloučeni
 - zákaz měnit bydliště a opouštět jeho obvod
 - Židům odňaty telefony
 - Židům odebrán přiděl jablek
 - Židům je příkazáno odevzdat řidičské průkazy
 - zákaz navštěvovat autoškoly
 - zákaz rybaření – Židé jsou povinni vrátit rybářské lístky
 - Židé nesmějí dostávat poukázky na šaty
 - Židé nesmějí dostávat přiděly cukru
 - Židé mohou k holiči pouze od 8 do 10 hodin
 - zákaz přístupu do všech lesů, včetně soukromých
 - zákaz opustit bez policejního povolení obvod i obec
 - všem Židům od 6 let věku nařízená povinnost viditelného označení žlutou Židovskou hvězdou
 - zákaz vstupu do veřejných knihoven
 - zákaz kouřit tabák a obstarávat si tabákové výrobky
 - Židé smějí používat pouze nejnižší třídu vlaků
 - zákaz odebírat holicí mýdlo
 - zákaz poskytnout Židům ovoce a cukrovinky
 - zákaz prodat nebo darovat Židům marmelády a džemy
 - zákaz prodeje sýrů
 - zákaz prodat nebo darovat Židům ryby, drůbež nebo zvěřinu
 - Židé ztrácejí nárok na plat v době nemoci, na nemocenské příplatky, na rodinné příplatky
 - Židé smějí být zaměstnáni pouze ve skupinách, odděleně od ostatních zaměstnanců
 - Židé nesmějí být vyučeni v oboru

=kráceno=

JEDEN DEN V KONCENTRAČNÍM TÁBOŘE

ANOTACE:

Aktivita žákům umožňuje prostřednictvím informací z filmu, autentických archivních materiálů a dalších zdrojů poznat podmínky, ve kterých žili jejich vrstevníci v terezínském ghettu. Na základě zjištěných skutečností žáci ve skupinách vytvoří „popis“ jednoho terezínského dne.

VZDĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

ZV a GV: jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost, člověk a jeho svět (I. stupeň ZŠ),

OV: jazykové vzdělávání a komunikace, společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

ZV a GV: OSV, VDO (ZŠ), VMEGS, MKV

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

ZV a GV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

OV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské kompetence a kulturní povědomí

VĚK: 11+

CÍLE:

Žáci:

- se seznámí s životními podmínkami v ghettu v Terezíně;
- se naučí vlastními slovy danou situaci reprodukovat.

ČAS: 90 min. (VČETNĚ PROJEKCE)

POMŮCKY:

- MATERIÁL 1 – obrázky dětí nakreslené v Terezíně
- MATERIÁL 2 – ukázka časopisu Domov, vydávaného dětmi v Terezíně
- MATERIÁL 3 – část textu opery Brundibár a dobový plakát
- listy papíru
- psací potřeby

POSTUP:

1. Promítneme film.

2. Bezprostředně po projekci vyzveme žáky, aby jedním slovem vyjádřili pocity, které v nich film vyvolal. Nekomentujeme ani nehodnotíme jednotlivé odpovědi. Slova zapisujeme na tabuli. Pokud se určité slovo opakuje, uděláme k němu čárku.

Poznámka: Využijte další metody reflexe emocí po filmové projekci, popsané v kapitole Obecná aktivita k filmům.

3. Rozdělíme žáky do čtyř- až pětičlenných skupin. Evokujeme v nich tuto situaci: „Před válkou žili Židé ‚obyčejným‘ životem jako ostatní lidé v Československu. S rozkazem do transportu se však jejich život změnil k nepoznání. V Terezíně, kam většina z nich mířila, neměli svůj vlastní dům či byt, rodiny byly

PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ – HOLOCAUST	
FILM	O ZLÉM SNU
AKTIVITA	

roztrhány. I tam na ně čekala hrozba dalších nových rozkazů k nástupu do transportů kamsi na Východ, odkud se nikdo zpět nevrátil.“ Jak vlastně vypadal takový všední den židovského dítěte v Terezíně? Pokuste se jej společně ve skupinách vytvořit.

4. Žákům vysvětlíme, že jejich úkolem bude vymyslet, co všechno mohlo dítě v koncentračním táboře Terezín prožít během jednoho dne. Doporučíme žákům, aby vycházeli z informací, které se dozvěděli ve filmu. Zaměřit by se měli na životní podmínky, vybavení ubikací, stravování, hygienické podmínky, kulturní život apod.
5. Každé skupině dále rozdáme kopie MATERIÁLŮ 1–3, které by jim měly pomoci dokreslit všední den dítěte v ghettu. Jedná se o obrázky, které malovaly děti v Terezíně, ukázka časopisu, který zde vydávaly, část textu z opery Brundibár a plakát – upoutávku na operu. Mohou využít i dalších zdrojů informací, jakými jsou učebnice dějepisu nebo internet. Dáme žákům dostatečný čas na zpracování, alespoň 20 minut.
6. Následuje prezentace skupinové práce, kdy každá skupina přednese svoji představu všedního dne dítěte v ghettu. Skupinám dáme možnost se k jednotlivým výstupům vyjádřit a diskutovat o nich.

REFLEXE:

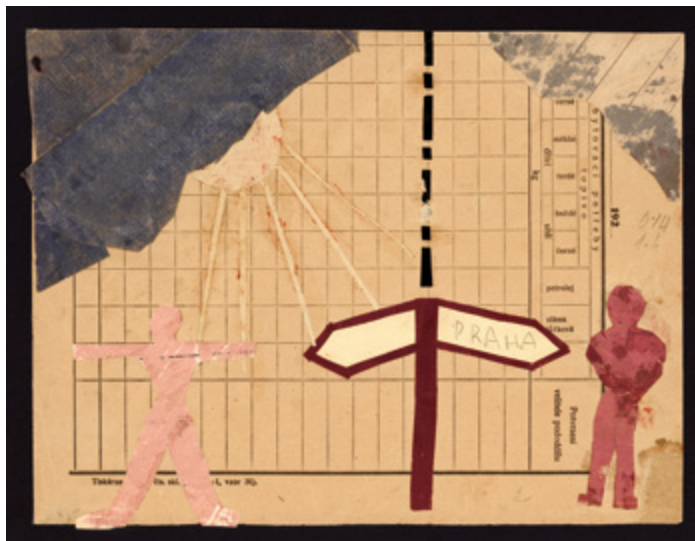
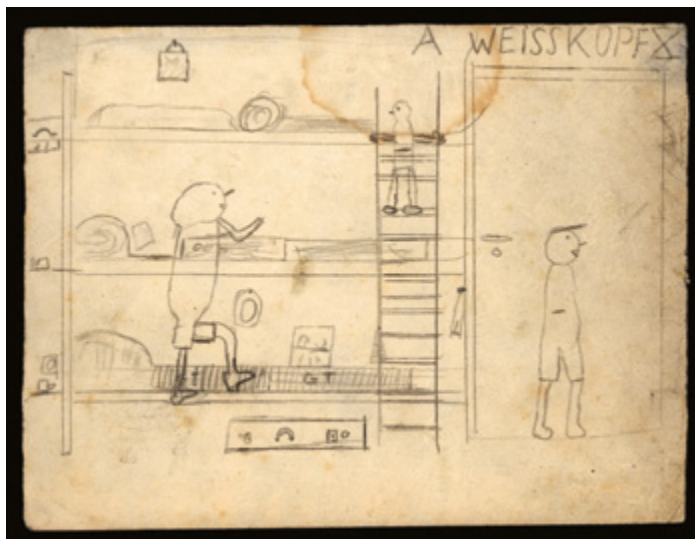
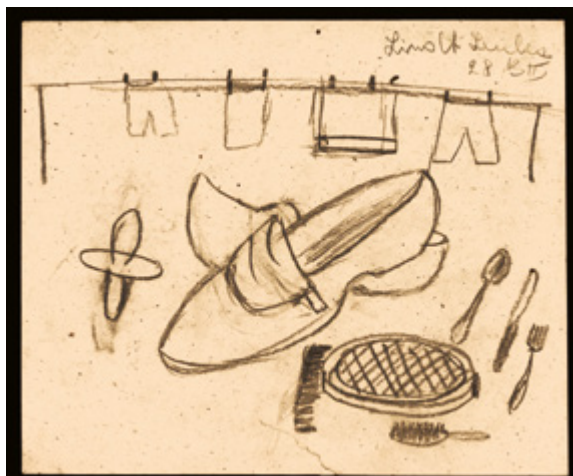
Reflexi provedeme formou řízeného dialogu nebo metodou volného psaní. V obou případech bychom se měli soustředit na to, jak těžký byl život v koncentračním táboře a co lidem dávalo sílu přežít. Vyústěním diskuse by mohlo být dodržování lidských práv v minulosti i současnosti s poukazem na nebezpečí pravicového extremismu.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivita byla vyzkoušena ve dvou třídách 9. ročníku. Ačkoliv byla realizována na konci školního roku, ani v jedné ze tříd nebyl problém s motivací. Téma druhé světové války děti zajímá, učitel však musí být dobře připraven na případné otázky žáků (často přímo nesouvisející s probíraným tématem holocaustu). Ve třídě se také mohou objevit žáci sympatizující s pravicovým extremismem. Takové postoje je třeba rázně odmítnout, ovšem způsobem, který žáka přinutí o dané problematice začít přemýšlet (pouhé odsouzení by mohlo vést k utvrzení žáka v jeho přesvědčení).

Stanislav Švejcar, ZŠ Zámecká, Litomyšl

OBRÁZKY DĚTÍ NAKRESLENÉ V TEREZÍNĚ

UKÁZKA ČASOPISU DOMOV

Brundibár poražen,
už jsme ho dostali.
Zaviřte na buben
válku jsme vyhráli.
Vyhráli proto jen,
že jsme se nedali
že jsme se nebáli
že jsme si všichni svou
písničku veselou
do kroku zpívali.

Kdo má tolik rád
maminku s tatínkem
a naši rodnou zem
je náš kamarád
a smí si s námi hrát.

CVIČENÍ K FILMU

O ZLÉM SNU

Na základě filmu se pokuste doplnit chybějící informace v textu Můj příběh psaný očima hlavní hrdinky Evy. Závěr popište vlastními slovy.

MŮJ PŘÍBĚH

Jmenuji se..... Narodila jsem se v..... Můj tatínek vlastnil továrnu na výrobu..... Já jsem byla s maminkou doma. Měla jsem pokoj sama pro sebe a spoustu hraček. Ze všech nejraději jsem měla.....

Když Hitler zabral Československo, začaly pro nás platit jiné zákony než pro ostatní obyvatele, protože jsme byli..... Museli jsme např. odevzdat....., nesměli jsme..... či..... Na šatech jsme naopak museli nosit zvláštní znamení –.....

V roce..... nám přišlo předvolání k nástupu do transportu do..... Vzala jsem si s sebou..... Němci nám všem rozdali....., podle kterých jsme se museli hlásit. Jménem nám už od té chvíle nikdo neřekl.

Když jsme přijeli do....., byli jsme..... Bydlely jsme s maminkou ve škaredých barácích, v každé místnosti nás bylo..... až..... Místo školy jsme každý den chodili do..... Měli jsme neustále hlad, jídlo, které jsme dostávali, nám nemohlo stačit. Ráno jsme dostali..... a....., k obědu....., večer.....

Večer po práci jsme..... Později se k nám mohl vrátit tatínek. Zase jsme byli spolu. Pak ale Němci začali vypravovat hromadné transporty na..... První museli odjet všichni muži. Tatínek taky. Nevěděla jsem, že tatínka.....

V roce..... vypukla v..... epidemie..... Když se nám s maminkou naskytla možnost nastoupit do transportu, přihlásily jsme se. Myslely jsme si, že se konečně setkáme s tatínkem. Přijely jsme ale do vyhlazovacího tábora..... Říkalo se mu..... na....., protože tam stály..... komory, ze kterých už nikdo nevyšel živý.

V..... jsme s maminkou zůstaly skoro do konce války. Jenže pak nás jednou Němci vyhnali na..... Každý den nás hnali..... až..... km pěšky. Maminka hrozně zeslábla a nakonec.....

Vlastními slovy příběh dokončete:

1. Kolik Židů žilo před válkou v Československu?

Podle posledního sčítání lidu před válkou z roku 1930 žilo v Československu necelých **357 tisíc občanů, kteří se hlásili k židovskému náboženství**, tedy více než 2 % populace. Nejvíce Židů žilo na Podkarpatské Rusi (103 tisíc), kde tvořili 14 % obyvatel. Na Slovensku jich žilo 137 tisíc, tedy 4 % obyvatel Slovenska, a procentuálně nejméně jich žilo v českých zemích, kde tvořili pouze 1 % populace (118 tisíc). V porovnání se sousedními zeměmi patřila židovská komunita v Československu k těm menším. Nejvíce Židů (3,5 milionu) žilo v sousedním Polsku. Jen ve Varšavě žilo stejné množství Židů jako v celém Československu.

2. Bylo možné rozeznat Židy podle určitých specifických znaků od ostatních spoluobčanů, dokud nemuseli nosit židovskou hvězdu na oděvu? V čem (kromě náboženství) se lišili?

V naprosté většině případů nebylo možné Židy na ulici poznat mezi ostatními občany. Zvláště v českých zemích byli Židé plně integrováni do společnosti. V některých oblastech Slovenska a na Podkarpatské Rusi dodržovali své tradiční židovské zvyky. Zdejší Židy tak bylo možné rozeznat **podle kaftanu, pokrývky hlavy** (jarmulky nebo klobouku) **a pejes** (delších stočených vlasů na obou stranách obličeje). U tradičních Židů náboženství dalekosáhle ovlivňovalo jejich každodenní život. Zvláště na Podkarpatské Rusi a na východním Slovensku bylo obvyklé, že židovské děti navštěvovaly kromě státních škol ještě školy židovské, kde se podrobně učily základní náboženské texty. **Náboženství ovlivnilo i jejich oblékání, výběr partnera, slavení svátků a v neposlední řadě i jazyk.** Většina těchto Židů se až do začátku druhé světové války dorozumívala jazykem **jidiš**, i když vedle toho znali ve většině případů i další jazyky.

Židé v českých zemích se ale v meziválečném období často neodlišovali od okolního obyvatelstva ani v náboženství. Mnozí již před válkou nechodili do synagogy, neslavili židovské svátky – nebo jen ze zvyku, někdy současně s křesťanskými svátky. Výjimečné nebyly případy, kdy teprve nacistické diskriminační zákony určily, že je člověk Židem díky svým předkům, i když on sám se za Žida nepovažoval.

3. Jak dlouho trvaly pochody smrti? Kolik lidí během pochodů smrti zemřelo?

Nejsmutnější kapitolou konce války byly tzv. pochody smrti z koncentračních táborů. Nacisté nechtěli dopustit, aby vězni koncentračních táborů byli osvobozeni postupujícími spojeneckými vojsky, a tak tábory postupně uzavírali a evakuovali. Pochody smrti probíhaly od léta 1944 až do posledních dní německé Říše v květnu 1945.

Vězni byli **v nelidských podmínkách** nuceni **pěšky překonávat stovky kilometrů** do cílových táborů, často za mrazu, bez dostatečného oblečení a bez jídla. Velká část z nich byla dozorcí SS na cestě zavražděna. Zčásti byli vězni evakuováni také vlakem – v přeplněných vagonech, bez vody a jídla.

Například 18. ledna 1945 byly zahájeny pochody smrti z Osvětimi. 66 tisíc vězňů muselo pěšky pochodovat do města Wodzislaw, kde byli naloženi do nákladních vagonů a transportováni do dalších táborů. Tento pochod smrti si vyžádal nejméně 15 tisíc obětí. Nejznámější pochod smrti byl vypraven ze saské Schwarzhede do Terezína a trval od 19. dubna do 7., resp. 8. května 1945. Na cestu dlouhou přibližně 140 km se vydalo celkem 580 vězňů, z toho 342 Židů. Do Terezína dorazilo z židovské skupiny 273 osob (podle jiného svědka pouze 228), ostatní zemřeli vyčerpáním, byli popraveni nebo byli pro slabost zastřeleni na pochodu.

Odhaduje se, že ještě v polovině března 1945 bylo v nacistických koncentračních táborech vězněno na 700 tisíc lidí, z nichž zhruba 200 tisíc tvořily ženy.

Pochody smrti probíhaly do posledního okamžiku německé Třetí říše. Zhruba čtvrt milionu vězňů bylo během nich zavražděno nebo zemřelo kvůli nesnesitelným podmínkám hladem, zimou nebo na různá onemocnění.

4. Pocházela Eva, hlavní hrdinka filmu, ze zámožné rodiny? Jak její rodina žila před válkou?

Eva Erbenová se narodila v Děčíně v roce 1930. Její otec Jindřich Löwidt (1895–1945) pocházel z Plzně a byl vědec – chemik. V druhé polovině třicátých let koupil ve Volyni továrnu na výrobu gumového zboží. Rodina zde žila ve velkém domě, který byl součástí areálu továrny. Eva, která bývala často nemocná, měla v té době soukromou učitelku. Matka Marta Löwidtová (1901–1945) byla v domácnosti a věnovala se plně své malé dceři.

Továrna ale vyhořela a Löwidtovi se přestěhovali do Prahy, kde si v Praze-Strašnicích pronajali vilu se zahradou. V prvním patře zde měl Evin otec chemickou laboratoř a dílnu, kde se vyráběly gumové hygienické potřeby. Dílna měla dva zaměstnance. Rodina měla svoji služebnou a pravidelně k nim docházela švadlena. Otec chodil každý týden do kavárny Elektra a Eva s matkou navštěvovaly obchody a módní salony. **Rodina žila po vzoru zámožnějších Pražanů třicátých let.**

5. Kde vzala Eva tolik sil, aby přežila všechno utrpení, které ji za války potkalo?

Po deportaci do Osvětimi byla Eva po celou dobu s matkou, která ji velmi podporovala. Po její smrti ji na životě udržovala naděje, že se jednoho dne potká s otcem. K přežití v Osvětimi bylo potřeba také hodně štěstí, které Eva rozhodně měla.

6. Co Eva cítila k Němcům?

V době války samozřejmě cítila nenávisť, ale v současné době k nim má celkem neutrální vztah, zejména k mladé generaci. Často jezdí do Německa na různá setkání s pamětníky a konference, ale také do německých škol na besedy. Nebojí se oslovit ani mladé neonacisty otevřeně se hlásící ke své ideologii a mluvit s nimi o svém osudu.

7. Jak dlouho po válce žila Eva u cizích lidí na venkově? Měla strach, když si pro ni přijeli „neznámí“ příbuzní?

V Postřekově v okrese Domažlice, kde byla zachráněna z pochodu smrti v dubnu 1945, pobývala Eva **půl roku** u rodiny pana Jahna. Poté pro ni přijela její teta. Sama situaci popisuje takto: „Jednou v poledne se u nás objevila cizí žena. Řekla, že je moje teta, manželka strýce Arnošta, nejstaršího sourozence mé maminky. Od prvního okamžiku jsem se v přítomnosti tety Ilony necítila moc dobře a nechtěla jsem s ní odejít. Ale strýc Jahn mi vysvětlil, že to bude pro mé dobro a kdykoliv budu chtít, mohu se vrátit. U vlaku jsme se rozloučili. Nemohla jsem mluvit, dusily mě slzy a bylo mi těžko u srdce.“ Na podzim roku 1945 už u tety Ilony bydlela a nastoupila do školy do sedmé třídy.

8. Dokázala si Eva po všem, co prožila, založit vlastní rodinu?

V roce 1948 se v Praze při jednom večeru s přáteli setkala Eva s Petrem Erbenem, se kterým se znala už z Terezína a kterého postihl stejný osud jako ji. Začali se scházet a později spolu i žít. Rozhodli se, že odejdou z Čech, které v nich často vyvolávaly smutné vzpomínky. Za cílovou zemi si vybrali Izrael. Odjeli do Paříže, kde měli svatbu, potom do Marseille a odtud pak lodí do Izraele. V Izraeli se jim narodily tři děti – dcera Daniela (1949) a synové Alon (1953) a Amir (1970) – které mají dnes už své rodiny. **Paní Eva je dnes babičkou i prababičkou.**

9. Podívala se Eva ještě někdy do Postřekova, kde byla zachráněna?

Do Postřekova se paní Eva s manželem podívali **v roce 1966 při jejich první cestě do Evropy**. Její rodina do té doby o místě, kde byla zachráněna, nevěděla. Eva situaci popisuje následovně: „Zanedlouho se objevila pole a krásná chodská krajina. Pohled z okna doprovázelo hromobití otázek: ‚Kdys tam byla? Co je to za lidi? Jak ses tam dostala?‘ Až mi bylo líto, že jsem se prozradila. Asi na mě v Postřekově už zapomněli, a co když nenajdu tu chaloupku? Dojeli jsme. Petr zastavil auto a pobídl mě: ‚Tak jdi.‘ Jako opilá jsem se potácela a hledala nějaké znamení, podle kterého bych se orientovala. Najednou vrátka, ne obyčejná, ale moje vrátka. Nesměle jsem je otevřela a ze zahrady právě vycházel vysoký muž. Na vteřinku se zastavil, podíval se na mě, rozevřel náruč a řekl: ‚Naše Evička přišla.‘“ Eva se dodnes s potomky rodiny pana Jahna pravidelně setkává, Postřekov považuje za svou rodnou vesnici a lidi, kteří tam žijí, za svou rodinu. **V roce 2001 jí bylo uděleno čestné občanství obce Postřekov.**

Otázky vypracovali:

Roman Ferstl, historik a učitel

Kateřina Čapková, historička,

Michal Frankl, historik,

Tomáš Fedorovič, historik,

Ivona Ivicová, historička

HITLER, STALIN A JÁ

Helena Třeštíková

2001 / 56 min.

Ústřední postavou dokumentárního snímku je Heda Blochová, která se narodila v židovské rodině spoluzakladatele pražské továrny Koh-i-noor. Po krásných letech prožitých v prvorepublikové éře je záhy po rozpoutání druhé světové války s celou svou rodinou a s manželem, právníkem Rudolfem Margoliem, odvezena do lodžského ghetta. Na pozadí jejích vzpomínek a archivních záběrů ožívají hrůzné zážitky z pobytu v ghettu i z následné deportace do Osvětimi, kde je od své matky nadobro oddělena nechvalně proslulým doktorem Josefem Mengelem. Na rozdíl od členů její rodiny se jí podařilo díky odvážnému útěku z tábora Bergen-Belsen přežít. Po návratu do Prahy se pak šťastně shledala i se svým podobně zázračně přeživším manželem. „Po této zkušenosti jsme měli pocit, že náš život nepatří jen nám, že nemůžeme žít jen sami pro sebe,“ říká paní Heda na vysvětlenou, proč její manžel a mnoho dalších intelektuálů propadlo po skončení druhé světové války ideám komunismu.

O zvrácenosti komunistického režimu se její manžel přesvědčil počátkem 50. let, kdy byl v důsledku stranických čístek a „tažení proti sionismu“ v procesu s Rudolfem Slánským odsouzen k trestu smrti. Z Hedy Blochové se rázem stala manželka „zrádce lidu“ a „vnitřního nepřítele“, přišla o práci a ocitla se se svým dítětem ve velké izolaci. Přátelé a známí se jí ze strachu raději vyhýbali. Ponižování, diskriminace a rozčarování ze vpádu vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 ji nakonec dovedly až k emigraci. Do své vlasti se natrvalo vrátila až v polovině 90. let, kdy zároveň do českého jazyka přeložila z angličtiny a němčiny díla Johna Steinbecka, Alfreda Zweiga či Raymonda Chandlera.

Životní příběh Hedy Blochové je výmluvnou ukázkou, jak zásadním způsobem ovlivnily dva totalitní režimy 20. století osudy mnoha obyvatel Evropy. „Paní Heda umí úžasně vyprávět, má smysl pro detail i celek a obrovskou jazykovou kulturu. Navíc uvažuje velmi pozitivně, odmítá začarovaný kruh nenávisti a pomsty přenášený z rodičů na děti. Její zážitky i projev jsou tak silné, až mi bylo líto přidávat do filmu archivní záběry,“ říká režisérka Helena Třeštíková. ▶

JAK SE ŽILO

ANOTACE:

Aktivita vede žáky k přemýšlení o shodných rysech nedemokratických režimů, které poznamenaly evropské dějiny 20. století – nacismu a komunismu. Úvodní část pomáhá zjistit představy žáků o těchto režimech. Druhá část, realizovaná po projekci filmu, se pak zaměřuje na rozmístění ghett a koncentračních táborů v Evropě a na životní podmínky lidí, kteří v nich byli věznění.

VZDĚLÁVACÍ OBLASTI A OBSAHOVÉ VZDĚLÁVACÍ OKRUHY:

ZV a GV: jazyk a jazyková komunikace, člověk a společnost

OV: jazykové vzdělávání a komunikace, společenskovední vzdělávání / občanský vzdělávací základ

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA:

ZV a GV: OSV, VMEGS, MKV

OV: OVDS

KLÍČOVÉ KOMPETENCE:

ZV a GV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské

OV: k učení, k řešení problémů, komunikativní, personální a sociální, občanské kompetence a kulturní povědomí

VĚK: 14+

CÍLE:

Žáci:

- definují pojmy ghetto a vyhlazovací tábor a umějí je dát do protikladu s životem svobodného člověka;
- naučí se pracovat s historickou mapou a seznámí se s rozmístěním ghett a koncentračních táborů ve střední Evropě, umějí najít konkrétní místa, o kterých se ve filmovém dokumentu hovoří;
- formulují stručně a přehledně myšlenky v písemné podobě.

ČAS: 80 min. (VČETNĚ PROJEKCE)

POMŮCKY:

- PRACOVNÍ LIST
- mapa Evropy ze strany 18

POSTUP:

1. Pro motivaci napíšeme na tabuli název filmu, který budeme promítat – Hitler, Stalin a já. Vyzveme žáky, aby odhadli, jaké tematiky se může film dotýkat a co předpokládají, že ve filmu uvidí. Nápady žáků zapíšeme na tabuli a necháme zatím bez komentáře.
2. Žákům rozdáme PRACOVNÍ LIST s tabulkou. Předem jim vysvětlíme, že po promítnutí části filmu budou mít 5 minut na to, aby v něm vyplnili jednotlivé kolonky. Jejich úkolem je do každého oddílu zaznamenat minimálně tři činnosti nebo události denního života, které viděli ve filmu a které byly typické pro život na svobodě za první republiky a život v Lodži a Osvětimi.
3. Poté promítneme žákům film.

4. Bezprostředně po projekci vyzveme žáky, aby jedním slovem vyjádřili pocity, které v nich film vyvolal. Nekomentujeme ani nehodnotíme jednotlivé odpovědi. Slova zapisujeme na tabuli. Pokud se určité slovo opakuje, uděláme k němu čárku.

Poznámka: Využijte další metody reflexe emocí po filmové projekci, popsané v kapitole Obecná aktivita k filmům.

5. Po vyplnění PRACOVNÍCH LISTŮ vyzveme žáky, aby si ve skupinkách nebo ve dvojicích přečetli své záznamy. Vzájemně si pak doplňují postřehy a diskutují o životě před a během války.
6. Na závěr pracují žáci ve dvojicích nebo v menších skupinách s mapou Evropy s vyznačenými místy spojenými s holocaustem. Jejich úkolem je najít na ní místa zmíněná ve filmu. Můžeme si všimnout rozložení všech táborů na mapě Evropy, jejich množství a hledat vysvětlení, proč se tábory nacházely právě v těchto oblastech apod.

REFLEXE:

Vrátíme se k nápadům, které vzešly z motivační aktivity před projekcí filmu. Diskutujeme s žáky o zaznamenaných pojmech, o tom, zda se shodují s obsahem filmu. Závěrem zadáme žákům úkol sepsat úvahu na téma Proč se vězni, kteří se vrátili z koncentračních táborů, často aktivně zapojovali do povstání v závěru války a budování poválečného státu? Pamětníci často hovoří o tématech: zločin a odpuštění, přežití = zázrak = povinnost bojovat za svobodu. Je i tento film podobným příkladem? Nejlepší příspěvky mohou být uveřejněny ve školním časopise, vyvěšeny na webu či nástěnce.

ZKUŠENOSTI Z PRAXE:

Aktivita byla vyzkoušena v rámci hodiny dějepisu na základní škole. Žákům nedělalo problém díky filmu zobecnit v závěru pojem holocaust, většina výstižně popsala rozdíly mezi jednotlivými etapami života na svobodě, v ghettu a v táboře. Při závěrečné reflexi kladli otázky především konkrétního rázu na život dětí, žen a mužů v ghettu a v táboře. Ukázka z filmu většinu žáků velmi emočně zasáhla, proto doporučuji ponechat trochu času na diskusi. Osvědčila se práce s mapou, která žáky velmi zaujala. Doporučuji, aby si žáci mapu i pracovní list nechali ve svém portfoliu, aby s nimi mohli příležitostně dále pracovat. Aktivita je vhodná i pro žáky, kteří se s touto problematikou setkávají poprvé. Domácí úkol doporučuji zadat dle časových možností a zájmu žáků.

Jitka Hudečková, Základní škola Mariánské náměstí, Uherský Brod

PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ – HOLOCAUST	
FILM	HITLER, STALIN A JÁ
PRACOVNÍ LIST	

Zaznamenejte do každého oddílu minimálně tři činnosti nebo události denního života, které jste viděli ve filmu a které byly typické pro dané období.

Život na svobodě za první republiky	Život v ghettu v Lodži	Život ve vyhlazovacím táboře v Osvětimi

CVIČENÍ K FILMU

HITLER, STALIN A JÁ

Na základě zhlédnutého filmu se pokuste doplnit odpovědi na následující otázky týkající se života Hedy Blochové. Na závěr zkuste vlastními slovy popsat odpověď na otázku č. 7.

ŽIVOT HEDY BLOCHOVÉ (práce s celým filmem)

Mládí

1. Jaké dětství měla Heda Blochová? Vzpomenete si, v čem podnikal její otec? Znáte tuto výrobní značku?

Válečná léta

2. Po okupaci Československa se život Hedy Blochové výrazně změnil. Doplněte události z jejího života v tomto období:

svatba Hedy Blochové s dr.
 transport rodiny do ghetta v
 rušení ghetta a transport do vyhlazovacího tábora v
 selekce a seznámení se s „Andělem smrti“, dr., po příjezdu do tábora
 příchod sovětské fronty, rušení tábora a pochod do koncentračního tábora Bergen-Belsen
 útěk Hedy a její návrat do
 po návratu zapojení se do

Poválečný život

3. Shledala se Heda po válce s rodinou?
4. Které šťastné události, podle vašeho názoru, po válce Heda zažila?
5. Jak se podepsaly politické procesy 50. let na životě rodiny Hedy?
6. Jak řešila Heda události v roce 1968 a okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy? Zkuste vysvětlit proč?
7. Na základě poznatků z filmu zkuste najít tři znaky, které považujete za společné pro ideologii nacismu – reprezentovaného osobou A. Hitlera – a komunismu – reprezentovaného osobou J. V. Stalina. Ke srovnání použijte události z filmu a života hlavní hrdinky.

	PŘÍBĚHY BEZPRÁVÍ – HOLOCAUST
FILM	HITLER, STALIN A JÁ
	OTÁZKY A ODPOVĚDI

1. Jsou známy případy, kdy se lidé vzbouřili kvůli nelidskému zacházení v ghettu nebo koncentračním táboře? Existoval židovský odboj?

Z období holocaustu jsou známy různé formy odboje Židů. Nejznámějšími příklady jsou **povstání ve varšavském ghettu v dubnu 1943**, kde vzbouření po zhruba tři týdny dokázali čelit německé přesile, či **vězňů ve vyhlazovacím táboře Treblinka a „Sonderkomanda“** (zvláštní oddíl tvořený ze zdatných židovských vězňů, určený pro práci v plynových komorách) **v Osvětimi-Březince**. Je důležité si uvědomit, že mnozí Židé se podíleli na nežidovském odbojovém hnutí ve své zemi nebo v exilu. Velká část vojáků československé zahraniční armády byla židovského původu. Přesto často přetrvává pověra, že se Židé nebránili a nechali se bez boje („jako ovce“) deportovat do plynových komor.

Při posuzování odboje je však třeba brát v úvahu omezené možnosti a zvláštní situaci Židů v nacisty ovládané Evropě. Židé byli pronásledováni jako skupina, přidat se k odboji proto většinou znamenalo ohrozit či přímo opustit rodinu. Povstání také téměř jistě znamenalo okamžitou smrt všech dětí, a tak rozhodnutí o ozbrojeném odboji nebylo jednoduché.

Ozbrojený odboj v ghettech a koncentračních táborech ve většině případů nemohl vést k záchraně života: naopak **přicházel v situaci beznaděje, kdy již nebylo možné doufat v záchranu svých blízkých**. Cílem takových povstání bylo ukázat světu, že se Židé nevzdávají bez boje, a pomstít se na pachatelích. Lišila se proto od povstání, která organizovala národní odbojová hnutí – ta měla za cíl osvobození země a zavedení nového vládního systému.

2. Kdo byl doktor Mengele zmiňovaný ve filmu?

Josef Mengele byl **německý lékař a důstojník SS**. Za druhé světové války nejdříve bojoval na východní frontě, ale byl zraněn. Později působil ve vyhlazovacím táboře v Osvětimi, kde byl jedním z těch, kteří rozhodovali o selekci nově příchozích.

Mengele se nechvalně proslavil především tím, že si v Osvětimi z lidí určených k likvidaci vybíral oběti pro své **pseudovědecké pokusy**, při nichž většina po velkém utrpení zemřela. Experimenty prováděl také na velkém množství dvojčat. Mengele nejednal ovšem na vlastní pěst nebo z vrozené zvrhlosti, při svém „výzkumu“ **spolupracoval s německými odbor-**

níky na rasovou vědu. Jeho pokusy se zřejmě týkaly zejména dědičnosti. Po skončení druhé světové války se Mengelemu podařilo, podobně jako dalším nacistickým zločincům, utéct do Jižní Ameriky, kde v roce 1979 zemřel.

3. Jaké byly životní podmínky vězňů v táborech? Jaké nemoci je ohrožovaly?

Lidé v ghettech a koncentračních táborech byli často sužováni nemocemi. Nejčastější epidemií byly **různé formy tyfu** (infekce s vysokými horečkami a průjmami). Většina vězňů ovšem netrpěla a neumírala na epidemie v pravém slova smyslu, ale především na následky táborových podmínek. Velkou roli hrála **zcela nevyhovující strava** (malé množství, bez obsahu vitaminů a dalších potřebných látek). Běžnou stravou v táboře byla vodová polévka s kousky tuřínu a náhražková káva. Vězni dostávali jen malé množství chleba, velmi výjimečně maso a téměř žádné tuky. V táborech se také umíralo na **podchlazení, nedostatek čisté pitné vody a nemožnost udržovat hygienu**.

I pro silné a zdravé vězně, kteří navíc museli tvrdě pracovat, znamenaly tyto podmínky velkou zátěž. Například mladé ženy tak většinou již po několika dnech pobytu v táboře přestávaly menstruuovat. Pobyt v koncentračních táborech také představoval velkou zátěž na psychiku vězňů. Ti, kteří přežili, obvykle zdravotními následky věznění trpěli do konce života.

4. Jak často jezdily z Terezína transporty do Osvětimi? Kdo o tom rozhodoval?

První transport z Terezína do Osvětimi-Březinky vyjel 26. října 1942. Transporty probíhaly v několika vlnách, především **v letech 1943 a 1944, kdy bylo vypraveno přes 20 transportů**. Nejvíce jich odjelo v září a říjnu 1944. Transporty obvykle odvážely **1000–2500 vězňů**.

O vypravení transportu z Terezína **bylo rozhodováno na centrální úrovni** (Hlavní říšský bezpečnostní úřad v Berlíně a jeho židovský referát pod vedením Adolfa Eichmanna) po konzultacích s příslušným ředitelstvím říšských drah, která se musela řídit především podle potřeb německého wehrmachtu. Podle výpovědi prvního velitele terezínského ghetta Seidla přišel z Prahy každého 25. dne v měsíci celkový transportní plán na příští měsíc s pokyny o počtu vozů pro vězně, případně zavazadla.

5. Jaký byl denní režim mužů, žen a dětí pobývajících v táboře Osvětim-Březinka?

Podle vzpomínek dvou bývalých vězňů (Kraus, Kulka – Továrna na smrt. Dokument o Osvětimi, Praha 1957) byl táborový režim následující: budíček (hodinu před svítáním), káva, ranní apel (tzn. svolání všech vězňů pro zjištění jejich počtu a rozdělení na různá pracovní komanda, kde pracovali často až 12 hodin denně), nástup do práce, příchod z práce, večerní apel.

Ruth Bondyová popisuje denní režim na dětském bloku rodinného tábora v Březince takto: budíček, odvedení na latríny a do umývárny, kolem osmé hodiny ranní apel, společné cvičení, oběd, odchod k rodičům na bloky, odpolední program a nakonec večerní apel. Na rozdíl od dospělých se apely pro děti často konaly uvnitř budovy, aby děti byly chráněny před nepřízní počasí. Ve vymezeném čase a na určeném prostoru mohly děti sportovat, tančit, hrát divadlo, s vychovatelem hrály slovní hry, učily se, psaly básně, zpívaly apod.

6. Podařilo se někomu z Osvětimi utéct? Pokud ano, mělo to nějaký dopad na ostatní vězně?

Podle dostupných pramenů se o útěk z tábora v Osvětimi za dobu jeho fungování pokusilo celkem **802 osob (757 mužů a 45 žen)**. Z tohoto počtu bylo 144 úteků úspěšných, těmto vězňům se tak ve většině podařilo válku přežít. 327 úteků bylo neúspěšných – vězni byli chyceni buď během útoku, nebo zatčeni po zdařilém útoku. O zbylých 331 pokusech o útěk nejsou žádné další informace.

Po útoku některého z vězňů byli **spoluvězni vyslýcháni a mučeni táborovým gestapem**. V případě přiznání, že do útoku vězně byli zasvěceni, či jim v něm dokonce napomáhali, byli zastřeleni nebo odvedeni do trestného komanda (SK – Strafkommando).

Kraus a Kulka popisují i událost z roku 1943, kdy byly do tábora dopraveny dvě rodinné příslušnice uprchlého vězně. Uprostřed tábora držely ceduli s oznámením, že příbuzenstvu toho, kdo se pokusí o útěk, hrozí smrt, a celý tábor pak kolem nich musel pochodovat.

7. Jak se po válce ti, kteří přežili, dozvěděli o osudech svých rodin a příbuzných?

První kroky jednotlivců po skončení války vedly na **repatriační úřady či přímo na Židovskou náboženskou obec v Praze**, která se věnovala i osobám, jež před válkou nebyly jejími členy. Na repatriačním úřa-

du mohli lidé, kteří se vrátili z koncentračních táborů, získat jídlo, ošacení (často byli dosud ve vězeňském oděvu) a finanční obnos (obvykle 500 Kč).

Židovská náboženská obec také pomáhala přeživším zjistit, co se stalo s jejich blízkými. Pravděpodobnost, že se dozví bližší informace o rodinných příslušnících, byla v Praze vyšší, proto přicházela většina Židů, kteří přežili, právě sem.

Po válce probíhaly **tzv. pátrací akce**, na kterých se společně podílelo více organizací, především Mezinárodní výbor Červeného kříže. Hlavním cílem těchto akcí bylo vypátrat nezvěstné osoby. Často se bohužel stávalo, že z celé rodiny přežil jen jeden člen. Někteří se o bližším osudu svých rodinných příslušníků dozvěděli až po desítkách let.

8. Odkud pocházejí archivní materiály použité ve filmu, jak vznikly?

Všechny archivní materiály jsou získány prostřednictvím **Národního filmového archivu (NFA)**. V některých případech se jedná o české materiály, ostatní jsou **dokumenty, které natočili kameramani spojeneckých vojsk při osvobozování koncentračních táborů**. Ty pak posloužily jako důkazy v norimberském procesu s válečnými zločinci i jako osvěta pro německé, často nic netušící obyvatelstvo. NFA je získal v rámci spolupráce s filmovými archivy v Evropě. Podobně získal NFA i **záběry z polského ghetta**. Tento materiál **natočili přímo nacističtí propagandisté** v rámci přesvědčování o nutnosti vyčlenění židovského obyvatelstva do ohraničených zón.

Otázky vypracovali:

Roman Ferstl, historik a učitel

Michal Frankl, historik,

Tomáš Fedorovič, historik,

Monika Hanková, historička,

Helena Třeštíková, režisérka

SEZNAM POUŽITÝCH ARCHIVNÍCH MATERIÁLŮ A DOKUMENTŮ

aktivita Koleje do nebe

MATERIÁL 1

82/ 1994 fotografie dětí v cikánském táboře v Letech u Písku

fotografie ze sbírek Muzea romské kultury Brno, originál uložen v ÚEF AV ČR

MATERIÁL 2

kresby neznámých romských vězňů koncentračního tábora Auschwitz II.-Birkenau, které portrétovala z rozkazu táborového lékaře Dr. J. Mengeleho protektorátní židovská vězeňkyně Dina Gottlieblová-Babittová (původem z Brna), vznik: 1944

kresby převzaty z filmu Ó, ty černý ptáčku (Břetislav Rychlík, Česká republika, 1997)

MATERIÁL 3

Oběžník ministerstva vnitra o boji proti cikánskému zlořádu a evidenci cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po způsobu cikánském, Praha 24. června 1942, kráceno, zdroj: www.holocaust.cz

Oběžník Hlavního úřadu říšské bezpečnosti o deportaci Romů do Osvětimi, Berlín, 29. ledna 1943, kráceno, zdroj: z www.holocaust.cz

aktivita Žalující píseň

text písně Aušvicate hi khero baro, zdroj: www.radio.cz/cz/static/protektorat/holocaust-romu

aktivita Nesmíš! Odevzdej!

vybraná protižidovská opatření v Protektorátu Čechy a Morava, kráceno, zdroj: www.neztratitviru.cz

aktivita Jeden den v koncentračním táboře

MATERIÁL 1

kresby dětí z Terezína

zdroj: Fotoarchiv Židovského muzea v Praze

Neznámý autor (Kohn?)

Data nezjištěna

Závora v terezínském ghettu

tužka na papíře, 212 × 246 mm

signováno LD: V. Kohn H. X (pokoj 10)

Ruth Klaubaufová

21. 4. 1931 – 26. 9. 1942 – 19. 10. 1944

Terezínské sprchy

tužka na papíře, 213 × 307 mm

signováno PD: Ruth Klaubauf II. Stunde XIII (II. hodina, pokoj 13)

Anna Lenka Lindtová

19. 3. 1930 – 12. 5. 1942 – 28. 10. 1944

Terezínské zátiší s dřeváky a předměty denní potřeby

tužka na papíře, 237 × 285 mm

signováno PH: Lindt Lenka / 28 B II (pokoj 28, skupina B II)

Alfréd Weisskopf

24. 1. 1932 – 22. 12. 1942 – 18. 12. 1943

Palandy v chlapeckém domově

tužka na papíře, 175 × 233 mm

signováno PH: A. Weisskopf, H X (pokoj 10)

Liliana Franklová

12. 1. 1931 – 15. 12. 1941 – 19. 10. 1944

Výdej jídla

tužka na papíře, 220 × 300 mm

nesignováno

Neznámý autor / neznámá autorka

Rozcestník s ukazatelem na Prahu

papírová koláž s použitím části starého armádního formuláře, 188 × 254 mm

nesignováno

MATERIÁL 2

ukázka časopisu DOMOV, zdroj: archiv Martina Glase

MATERIÁL 3

Upomínkový plakát k dětské opeře Brundibár, PT 4010, Heřmanova sbírka,

Památník Terezín, © Zuzana Dvořáková

JEDEN SVĚT NA ŠKOLÁCH
Člověk v tísni, o. p. s.
Šafaříkova 24, 120 00 Praha 2
JSNS.CZ

*Projekt byl realizován za finanční podpory Úřadu vlády České republiky.
Výstupy projektu nereprezentují názor Úřadu vlády České republiky
a Úřad vlády České republiky neodpovídá za použití informací,
jež jsou obsahem těchto výstupů*